

TRIGGERS EN SLEUTELFIGUREN

EEN VERGELIJKEND ONDERZOEK NAAR CONDITIES EN FACTOREN VOOR BURGERINITIATIEVEN IN
DE NIET-MEDISCHE ZORG IN DE PROVINCIE GRONINGEN

COLOFON

- Titel:** Triggers en Sleutelfiguren
- Subtitel:** Een vergelijkend onderzoek naar condities en factoren voor burgerinitiatieven in de niet-medische zorg in de provincie Groningen
- Auteur:** Eva Bennen
s1913328
Tuinbouwdwarsstraat 18a
9717 HV Groningen
eva-bennen@hotmail.com
06-14603820
- Opleiding:** Master Sociale Planologie

Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Landleven 1
9747 AD Groningen

Scriptie begeleiding:
ir. G.H. Heins
g.h.heins@rug.nl

2^e beoordelaar:
prof. dr. ir. G.R.W. de Kam
- Datum:** 20 augustus 2014

Met deze scriptie rond ik mijn studie Sociale Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen af. De afgelopen vijf jaren heb ik me met veel plezier verdiept in de ruimtelijke samenleving. De verscheidenheid aan vakken past bij mijn verschillende interesses. Mijn interesse in de stedelijke samenleving heb ik kunnen verkennen door een semester in Geneseo te studeren, een bachelorscriptie te schrijven over place-making door migrantenondernemingen en op studiereis te gaan naar Vancouver en Seattle. Van groot, groter, groots in Amerika en Canada naar kleine krimpende dorpen in Noord- en Oost-Groningen. Deze masterscriptie gaat namelijk over condities voor burgerinitiatieven op het gebied van informele zorg in de provincie Groningen. Onder andere mijn stagetijd bij het adviesbureau KAW heeft mijn interesse in lokale kracht aangewakkerd.

Tijdens de ritjes in de (bel)bus naar interviews toe heb ik een nieuwe mooie wereld dichtbij huis ontdekt en kennis mogen maken met inspirerende dorpsbewoners die graag op hun oude dag nog in hun geliefde dorp willen wonen. Bij deze wil ik dan ook alle geïnterviewden bedanken voor hun medewerking, input en enthousiasme. De interviews zijn van groot belang voor dit onderzoek geweest. Daarnaast wil ik mijn begeleider vanuit de universiteit, de heer Heins, hartelijk bedanken voor zijn hulp bij het aanbrengen van structuur in het onderzoeksproces, de nuttige adviezen en leuke gesprekken. Tot slot wil ik mijn familie, vrienden en collega's bedanken voor hun betrokkenheid en meedenken, maar vooral ook voor de momenten van afleiding.

Ik wens u veel leesplezier!

Groningen, 19 augustus 2014

Eva Bennen

Oud worden in Nederland gaat veranderen door aan de ene kant de wens van ouderen om langer thuis te blijven wonen, aan de andere kant door de plannen en bezuinigingen van de overheid. In combinatie met de veranderende bevolkingsopbouw en krimp in de provincie Groningen gaat dit zorgen voor een belangrijke rol voor dorpsbewoners. Een aantal inwoners in de provincie Groningen hebben de regie al in handen genomen en zijn bezig met het ontwikkelen van niet-medische zorgconcepten. De centrale vraag in dit onderzoek is welke condities en factoren invloed hebben op het opstarten en ontwikkelen van een burgerinitiatief op het gebied van de informele zorg. In vooronderzoek¹ is een ongelijke verdeeldheid waargenomen in het aantal burgerinitiatieven in de informele zorg tussen Noord- en Oost-Groningen. Door te verklaren waarom een initiatief in bepaalde dorpen wel van de grond komt en in andere niet kan hier in de toekomst op ingespeeld worden.

Door middel van een vergelijkend kwalitatief onderzoek zijn twee cases, een 'actieve gemeente' en 'minder actieve' gemeente, met elkaar vergeleken. Zowel het theoretische als empirisch deel is onderverdeeld in drie niveaus – van samenlevingsniveau, via dorpsniveau naar de dorpsbewoner. Een gelaagd onderzoek is ontstaan waarbij steeds meer is ingezoomd. Uiteindelijk heeft dit gezorgd voor een zo compleet mogelijk beeld.

De netwerksamenleving is de sociale ordening die uitermate geschikt is als grondlegger voor burgerinitiatieven. Op lokaal niveau betekent dit aansluiten bij burgers die wat kunnen en willen bijdragen aan de publieke zaak. De overheid moet aan de ene kant ruimte geven aan bewoners om initiatieven te ontwikkelen, maar moet ook orde scheppen door een agenda neer te zetten. De netwerksamenleving zoals Castells en Boutellier dit zien is ingebed in de visie van de provincie Groningen. Op gemeentelijk niveau blijken er grootte verschillen te zitten in de invulling van woon-en leefbaarheidsplannen. Een organisatie die is ingericht vanuit burgerlogica om initiatieven te faciliteren blijkt te werken, maar geeft niet de garantie dat er ook initiatief genomen wordt. De regie in handen houden zorgt in ieder geval niet voor het stimuleren van burgerinitiatieven komt in de gemeente Bellingwedde naar voren. De mate waarop gemeenten zijn ingericht om burgerinitiatieven te ondersteunen (inbedding) en het vermogen van professionals om zich te verplaatsen in burgers en in te spelen op hun wensen en verachtingen (empathie) zijn van groot belang om bij stil te staan wanneer het over het gemeentelijk beleid gaat. Ook is het belangrijk om de factoren waar de overheid alleen indirect invloed op heeft,

¹ Dit vooronderzoek is een inventarisatie van burgerinitiatieven in de niet-medische zorg uitgevoerd door adviesbureau KAW. Zie hoofdstuk 1,2 en box 1 voor meer informatie.

zoals het contact tussen buurtbewoners, mee te nemen wanneer er naar de rol van overheid wordt gekeken.

De basiscondities sociaal vertrouwen, wederkerigheid en een actief verenigingsleven faciliteren in het ontstaan van collectieve actie. Aantoonbare verschillen in de aanwezigheid van basiscondities tussen de dorpen in de casestudy zijn er niet. Bonding sociaal kapitaal is in alle dorpen in meer of mindere mate aanwezig, bridging sociaal kapitaal komt pas naar boven wanneer de noodzaak aanwezig is. Het is belangrijk gebleken om een aantal basiscondities die betrekking hebben op de initiatiefnemer toe te voegen. Dit zijn tijd, financiële onafhankelijkheid en kennis.

Het beleid van de gemeente kan zijn ingericht op burgerinitiatieven, basiscondities kunnen aanwezig zijn, maar de sleutel voor succesvolle burgerinitiatieven ligt bij de dorpsbewoner. De dorpsbewoner kan dit doen vanuit persoonlijke redenen of vanuit een trigger in de vorm van een gebeurtenis, zoals het sluiten van een verzorgingshuis. Gesteld kan worden dat deze triggers nog niet aanwezig of doorgedrongen zijn bij de dorpsbewoners in de minder actieve gemeente. Of dat de dorpsbewoners die deze triggers kunnen omzetten in een initiatief, zogenaamde sleutelfiguren, niet in dit gebied wonen of worden opgezocht en gefaciliteerd door de gemeente.

Concluderend kan gezegd worden dat de overheid geen directe invloed heeft op de ontwikkeling van een burgerinitiatief, maar wel kan zorgen voor een succesvolle ontwikkeling door zich naast de burger te positioneren en de organisatie in te richten vanuit burgerlogica. De aanwezigheid van basiscondities is essentieel. Deze basiscondities zijn in dit onderzoek in alle onderzochte dorpen waargenomen en zorgen dus niet voor de verklaring van het verschil in aanwezigheid van initiatieven tussen Noord- en Oost-Groningen. De conclusie van dit onderzoek in de provincie Groningen is dat het noodzakelijk is dat er een trigger aanwezig moet zijn in de vorm van een gebeurtenis of een sleutelfiguur in het dorp moet wonen. Zet een sleutelfiguur in een ander dorp neer of sluit een supermarkt en zie hoe in andere Groningse dorpen dorpsbewoners naar alle waarschijnlijkheid het heft in handen zullen nemen.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Samenvatting	4
1. Inleiding	9
1.1 Aanleiding en achtergrond	9
1.2 Probleemstelling.....	11
1.3 Doel- en vraagstelling.....	13
1.4 Leeswijzer	14
2. Theoretisch kader.....	15
2.1.1 Netwerksamenleving	15
2.1.2 Rol van de overheid in de netwerksamenleving	16
2.1.3 Van financieel kapitaal naar sociaal kapitaal	19
2.2.1 Sociaal kapitaal	20
2.2.2 Conditie voor sociaal kapitaal.....	21
2.3 Triggers voor initiatief	24
2.3.1 Wie zijn de initiatiefnemers en direct betrokkenen?.....	24
2.3.2 Motivaties voor initiatief.....	25
2.4 conceptueel model.....	26
3. Methode.....	28
3.1 Secundaire data	28
3.2 Primaire data	29
3.2.1 Case study	29
3.2.2 Case selectie	29
3.3 Dataverzameling.....	31
3.3.1 Interviews	31
3.3.2 Deskresearch en observatie.....	32
3.4 Dataverwerking.....	33
3.5 Reflectie van de methode.....	33
4. Analyse – beleid.....	34
4.1 Provinciaal beleid	34
4.2 Beleid gemeente de Marne	36
4.3 Beleid gemeente Bellingwedde	40
4.4 Conclusies	43
5. Analyse – dorpen.....	45
5.1 Aanwezigheid van sociaal kapitaal	45
5.2 Basiscondities voor sociaal kapitaal	46

5.3 Conclusies	48
6. Analyse – bewonersinitiatieven	49
6.1.1 Triggers voor het ontstaan van Dorpszorg Ulrum	49
6.1.2 Triggers om deel te nemen aan Dorpszorg Ulrum	50
6.2 Triggers voor het ontstaan van Noaberschap de Marne	51
6.3 Kenmerken van initiatiefnemers en betrokkenen	52
6.4 Conclusies	52
7. Conclusie	53
7.1 Conclusies	53
7.1.2 Beantwoording van de hoofdvraag	55
7.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	57
7.3 Reflectie op het onderzoek	57
Bibliografie	59
Bijlagen	62
Bijlage 1: Inventarisatie niet-medische zorginitiatieven provincie groningen	62
Bijlage 2: Interviewgide	66
Bijlage 3: Indicatie interviewvragen gemeente	68
Bijlage 4: Indicatie interviewvragen dorpsbelangen/dorpsraad	70
Bijlage 5: Indicatie interviewvragen burgerinitiatief	72
Bijlage 6: Transcripten interviews (digitaal document)	

LIJST MET TABELLEN EN FIGUREN

Tabel 1: vergelijking gemeente de Marne en gemeente Bellingwedde	30
Tabel 2: selectie van dorpen	30
Tabel 3: overzicht interviews	32
Figuur 1: inventarisatie burgerinitiatieven in de informele zorg in de provincie Groningen	12
Figuur 2: conceptueel model	27
Figuur 3: bevolkingsontwikkeling 2008-2040	34
Figuur 4: inductief model.....	55

1.1 AANLEIDING EN ACHTERGROND

“Sluiting 800 verzorgingshuizen dreigt” - (Volkskrant, 2013)

800 verzorgingshuizen worden met sluiting bedreigd, als het kabinet zijn huidige plannen doorzet. Dat stellen Wine te Meerman en Eveline Castelijns, organisatieadviseurs op het gebied van zorg en welzijn van organisatieadviesbureau Berenschot.

Het aantal 65+ers stijgt, zowel in aantal als in het aandeel van de bevolking, met een te verwachte piek in 2040 (Planbureau voor de Leefomgeving, 2013). De gevolgen van de vergrijzing, in combinatie met de krimp op het platteland, gaat voor problemen zorgen volgens het recent verschenen rapport Vergrijzing en Ruimte van het planbureau voor de leefomgeving (Planbureau voor de Leefomgeving, 2013). De bevolkingsopbouw daalt en verandert, wat tot gevolg heeft dat het voorzieningenniveau op het platteland vermindert (Ruimte voor Daadkracht, 2013). Deze problemen, de veranderende bevolkingsopbouw en de daling van het voorzieningenniveau, worden versterkt door veranderingen en bezuinigingen in de ouderenzorg. Bovenstaande krantenkop geeft aan dat oud worden met de mogelijkheid van bingo spelen en samen eten in een verzorgingshuis in de toekomst niet meer als vanzelfsprekend kan worden beschouwd. Oud worden in Nederland gaat veranderen door aan de ene kant de wens van de ouderen zelf om langer thuis te blijven wonen (VROM, 2010) en aan de andere kant door de plannen van het kabinet (Meerman & Castelijns, 2013). Het kabinet wil dat ouderen langer thuis blijven wonen en worden geholpen door thuiszorg of mantelzorgers, hierbij gaat het om de niet-medische zorg oftewel informele zorg. Verpleeghuizen blijven wel bestaan voor mensen die intensieve, medische zorg nodig hebben. De verzorgingsstaat is uit de hand gelopen volgens Klaassens en Beek (2013), waardoor nu mede door de vergrijzing de betaalbaarheid van het sociale stelsel onder druk is komen te staan. De zelfredzame samenleving moet terugkeren door de groeiende zorgvraag van ouderen. In de troonrede van 2013 heeft de Koning dit als volgt geformuleerd:

“gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving. Van iedereen die dit kan, wordt gevraagd om verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving”.

De verzorgingsstaat zoals wij die kennen, met een centrale rol voor de overheid, bestaat niet meer beweren Avontuur et al. al in 2010. Nederland ontwikkelt zich naar een samenleving van nieuwe verhoudingen waarin een actieve rol voor burgers is weggelegd. Zo nieuw was het dus

niet wat de Koning tijdens Prinsjesdag 2013 zei. Wanneer we kijken naar het aantal bestaande burgerinitiatieven wordt ook duidelijk dat een deel van de Nederlandse bevolking de regie al in eigen handen heeft genomen (*de Boer, van Diepen, & Meijs, 2013*). Hier moet wel een voetnoot bij geplaatst worden blijkt uit de titel van een artikel over een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau.

“burgerinitiatieven in de zorg nog schaars” (Mensink, Boele, & van Houwelingen, 2013)

Op veel gebieden, zoals energie of het behoud van een zwembad, zijn burgers zich al aan het verenigen, maar het aantal burgerinitiatieven in de zorg is nog schaars. Dit heeft te maken met het feit dat projecten in de zorg, mede vanwege hun complexiteit, moeilijk kunnen slagen zonder externe financiering, en zonder vrij snel een professionaliseringslag te maken (Mensink et al., 2013). Cijfers laten zien dat het aantal initiatieven in de zorg niet overdreven mag worden. Dit blijkt uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (2013). Maar de lokale en meer genuanceerdere informatie kun je krijgen bij de bewoners van de kleine kernen zelf. Op “Ruimtevolk”, een kennis- en inspiratieplatform voor stedelijke en regionale ontwikkeling, is een mooie blog met pakkende titel geschreven over de kracht van burgers op het gebied van zorg.

“Vraag het dorpsbewoners zelf - Inzet van het kernvermogen van dorpen biedt interessante nieuwe perspectieven voor zorg en welzijnsvraagstukken in krimpgebieden.” (van Biene, Damoiseaux, & van Dalm, 2014)

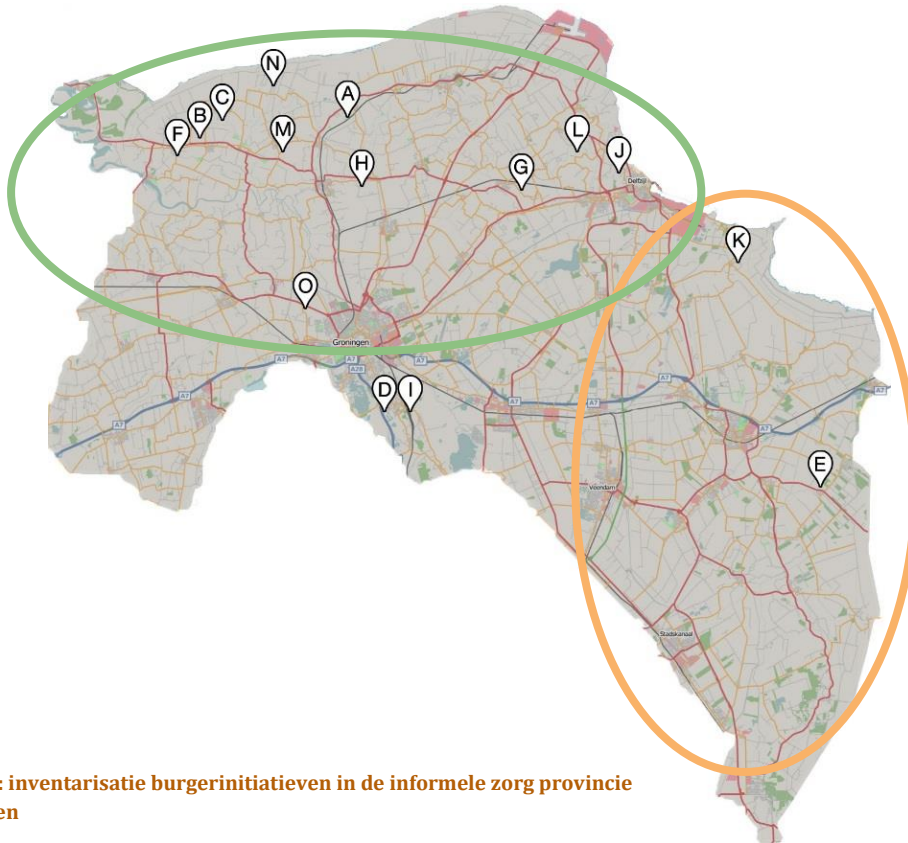
Bij deze gemeenschappen ligt namelijk het sociaal kapitaal. De transitie van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving biedt juist ook ruimte voor verandering en creativiteit. Men gaat op zoek naar nieuw kapitaal en gaat experimenteren.

1.2 PROBLEEMSTELLING

Een inventarisatie van bestaande burgerinitiatieven van niet-medische zorgconcepten in de Provincie Groningen laat zien dat er vele mooie voorbeelden te vinden zijn waarbij dorpen zelf de eerste stappen hebben gezet om de informele zorg in hun eigen (krimpende) dorp te gaan realiseren. Deze inventarisatie heb ik uitgevoerd vanuit het adviesbureau KAW die in opdracht van de provincie Groningen en het ministerie van Binnenlandse zaken “de Inspiratiekaravaan” (zie box 1) heeft georganiseerd. Speurend op het internet, vragend aan bekende initiatieven en navragen bij de provincie Groningen en Vereniging Groninger Dorpen heeft eind 2013 voor en zo compleet mogelijke inventarisatie gezorgd (zie bijlage 1).

Box 1: Uitleg inspiratiekaravaan

De inspiratiekaravaan ging van januari 2013 tot en met mei 2014 rond door de provincie Groningen om de kennis van de voorlopers die aan de slag zijn om hun eigen niet-medische zorgconcept te ontwikkelen te delen met bewoners die hiervan willen leren, inspiratie willen opdoen of hulp nodig hebben bij het zetten van de eerste stappen. In de provincie zijn plekken uitgezocht waar een avond werd georganiseerd. Hier zijn de veranderingen in de zorg benoemd zijn en initiatiefnemers en bewoners zoveel mogelijk met elkaar in gesprek gegaan. Niet het idee van een zaaltje met een spreker die verteld hoe het moet, maar een dialoog over ervaringen, mogelijkheden en informatie vanuit initiatiefnemers en vragen van enthousiaste dorpsbewoners. Ook ging er een krat mee met informatie over stichtingsvormen, voorbeelden van subsidieaanvragen, een plan van aanpak, nuttige websites, etcetera. Tijdens de avonden zelf waren er geen experts aanwezig zijn. Alleen bewoners die expert zijn op het gebied van het opzetten van een burgerinitiatief. Het is nog moeilijk te concluderen of door deze methode de ontwikkeling van initiatieven op het gebied van niet-medische zorg is versterkt. In ieder geval zijn bewoners geïnspireerd door te horen wat er allemaal mogelijk is en heeft er kennisdeling tussen initiatiefnemers en bewoners plaatsgevonden.

Figuur 1: inventarisatie burgerinitiatieven in de informele zorg provincie Groningen

Opvallend bij het maken van bovenstaande kaart (zie figuur 1), ook wel het vooronderzoek en aanleiding van dit onderzoek, is de ongelijke verdeeldheid van initiatieven over de provincie Groningen. Het groen omcirkelde gebied, Noord-Groningen, ziet er uit als een gebied met een actieve houding, waarbinnen al verschillende concepten in ontwikkeling zijn. Daarentegen is er in Oost-Groningen, het oranje omcirkelde gebied, nog weinig ontwikkeling waar te nemen. De opkomende vraag hierbij is: waarom komen de burgerinitiatieven rond het thema informele zorg in het ene gebied wel op, en in het andere gebied nauwelijks of niet? Het gaat namelijk om vergelijkbare gebieden, namelijk gebieden met kleine dorpen en tekenen van krimp en vergrijzing. Heeft men hier handvaten en inspiratie nodig? Of zijn in sommige dorpen de condities niet aanwezig om als dorpsbewoner zelf de regie in handen te nemen en aan de slag te gaan met niet-medische zorgconcepten. Als beantwoord kan worden welke basiscondities aanwezig moeten zijn op een plek en welke condities eraan bijdragen dat een idee tot een succesvolle uitwerking kan komen kan hier in de toekomst op worden ingespeeld. Hierbij worden initiatieven D en I rondom Haren buiten beschouwing gelaten, aangezien deze initiatieven in een stedelijke en niet-krimpemde omgeving liggen.

1.3 DOEL- EN VRAAGSTELLING

Doelstelling van dit onderzoek is om het verschil in het aantal burgerinitiatieven in de informele zorg tussen Noord-Groningen en Oost-Groningen te verklaren aan de hand van basiscondities en triggercondities met op de achtergrond het provinciaal en gemeentelijk beleid. Waarom ontstaat een initiatief in het ene dorp wel en in het andere niet? Welke condities vormen de grondstof voor een burgerinitiatief en welke redenen zorgen ervoor dat een burgerinitiatief van de grond komt? Door het op een rijtje zetten van de condities en factoren kan er in de toekomst gekeken worden of het zinvol is om een burgerinitiatief te stimuleren, of dat men zich neer moet leggen bij het feit dat op bepaalde plekken de basiscondities simpelweg niet aanwezig zijn, en inspiratie en handvaten geen vruchten zullen afwerpen. Uit de bestaande wetenschappelijke theorieën zullen de basiscondities en triggercondities gehaald worden, waarna deze getest zullen worden in de praktijk in het actieve (groene) gebied en minder actieve (oranje) gebied. Interessant is om te kijken of er sprake is van verschillen in de aanwezigheid van condities en factoren. Vanuit bovenstaande doelstelling wordt onderstaande hoofdvraag beantwoord:

WELKE CONDITIES EN FACTOREN VERKLAREN DE VERSCHILLEN TUSSEN DORPEN IN DE PROVINCIE GRONINGEN AANGAANDE DE ONTWIKKELING VAN BURGERINITIATIEVEN OP HET GEBIED VAN NIET-MEDISCHE ZORG?

De hoofdvraag van dit onderzoek is onderverdeeld in drie schijven die steeds meer inzoomen – van samenlevingsniveau, via dorpsniveau naar de dorpsbewoners. Deze schijven zijn vertaald in drie deelvragen die zowel een theoretisch als empirische deel beslaan. De literatuurverkenning levert een kader als wel condities op die in de praktijk bekeken en getest zullen worden per deelvraag.

- Wat is de georganiseerde samenleving waarbinnen burgerinitiatieven ontstaan? En welke rol neemt de overheid hierin?

Bij deze deelvraag wordt er gekeken in wat voor georganiseerde samenleving burgerinitiatieven het beste tot uiting komen. Waar in de wetenschappelijke theorie is gekeken in wat voor samenleving burgerinitiatieven het best floreren en welke rol de overheid in deze samenleving heeft, is in de praktijk de keuze van beleid en de werking van dit beleid in beide gemeenten geanalyseerd en vergeleken.

- Welke basiscondities moeten aanwezig zijn in een gemeenschap om te kunnen beginnen aan een burgerinitiatief op het gebied van niet-medische zorg?

Op de sociale structuren in dorpen heeft de overheid weinig tot geen invloed, terwijl deze sociale structuren van groot belang zijn voor het bereiken van bepaalde doeleinden. In de

literatuur is op zoek gegaan naar condities die bepalend zijn voor het level van sociaal kapitaal in een gemeenschap. De aanwezigheid van deze 'basiscondities' is vervolgens getest in de interviews over de sociale structuren in de dorpen.

- Wat motiveert bewoners om initiatief te nemen?

De aanwezigheid van basiscondities in een dorp geeft geen garantie voor actie. In de laatste deelvraag is op zoek gegaan naar redenen die voor werkelijke actie zorgen. Deze redenen worden in dit onderzoek triggers genoemd en zorgen ervoor dat het mechanisme om een burgerinitiatief te starten in gang wordt gezet. Wanneer het initiatief is gestart vanuit persoonlijke triggers kan er gesproken worden van sleutelfiguren.

1.4 LEESWIJZER

In dit eerste hoofdstuk is de aanleiding en het thema van het onderzoek geïntroduceerd met bijbehorende doel- en vraagstellingen. Hierop volgend bevat hoofdstuk 2 het theoretisch kader. De netwerksamenleving ligt ten grondslag aan het theoretische kader, van waaruit sociaal kapitaal en de daarbij behorende basiscondities zullen volgen. Als laatste zullen ook de triggers voor actie aan bod komen. In hoofdstuk 3 is de gekozen onderzoeksmethode toegelicht. De gevonden condities uit de theorie zullen worden getoetst in de praktijk. Op welk manier dit getest en geanalyseerd is valt te lezen in de methode. Vervolgens zijn in hoofdstuk 4, 5 en 6 de resultaten besproken. In het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 7, komen de conclusies aan de orde en is de reflectie op het onderzoek te lezen.

2. THEORETISCH KADER

Het theoretisch kader fungeert als de ondergrond van dit onderzoek. De netwerksamenleving als geschikte voedingsbodem voor burgerinitiatieven en de rol hierin van de overheid is als eerst toegelicht. Hierna wordt er verder ingezoomd op lokaal niveau. De kracht van het sociaal kapitaal en de hiermee gepaard gaande basiscondities zijn uitgewerkt. Uiteindelijk zal het belang en de motivatie om een initiatief te beginnen of om deel te nemen aan een initiatief aan de orde komen. Hierdoor ontstaat er een gelaagd theoretisch kader dat steeds meer inzoomt. Van samenlevingsniveau, via lokaal niveau, naar persoonlijk niveau wanneer de triggers voor initiatief aan de orde komen. Dit hoofdstuk mondt uit in condities en factoren die kunnen bijdragen aan een succesvol burgerinitiatief. Deze condities en factoren zijn in de praktijk geanalyseerd en getest, zodat in de conclusie antwoord gegeven kan worden op de hoofdvraag.

2.1.1 NETWERKSAMENLEVING

De maatschappij verschilt radicaal met die van enkele decennia geleden. Socioloog Manuel Castells (2002) ziet een derde revolutie waarvoor informatie de belangrijkste grondstof is. Tijdens de eerste revolutie van 1770 tot 1800 was de stoommachine reden voor ingrijpende verandering en elektriciteit heeft tussen 1870 en 1900 voor veel verandering gezorgd (Castells, 2002). Door de grondstof informatie zijn er nieuw verhoudingen, globaal en lokaal, ontstaan, nieuwe maatschappelijke condities en nieuwe vormen van productie en consumptie. In de sociologie komen deze vernieuwingen samen in de netwerkmaatschappij. Binnen netwerkstructuren ontwikkelt zich een nieuwe vorm van samenleven, een sociale ordening van knooppunten en relaties daartussen. Castells (2010) beschrijft dit als de 'space of flows'. De stromen ontstaan in een ruimte waar knooppunten met elkaar in verbinding staan. Te denken valt aan stromen van kapitaal, informatie, technologie, interactie tussen organisaties, beelden, geluiden en symbolen van mensen. Het bestaan van knooppunten van instanties of maatschappelijke knooppunten zijn niet meer van belang. Het gaat om het verkeer tussen deze knooppunten (de Boer et al., 2013). Boutellier (2011) borduurt voort op het idee van Castells en introduceert het begrip improvisatiemaatschappij. Hij constateert ook dat er steeds meer gedacht wordt in netwerken in plaats van vaste structuren en dat het concept van de netwerksamenleving nog steeds relevant is, ondanks dat euforie hieromheen geluwd is (Boutellier et al., 2012). De bedrijvigheid in de driehoek overheid, markt en samenleving (space of flows) vormen samen de improvisatiemaatschappij (Boutellier 2011; Tonkes & Verhoeven, 2011). Waar na de 2^e Wereldoorlog het zwaartepunt in de driehoek vooral bij de overheid lag, is het via de markt, nu vooral bij de burger, de samenleving, komen te liggen (Tonkes & Verhoeven, 2011).

Netwerken zorgen voor het creëren van machtsvormen buiten de staat om, zoals internationale netwerken van kapitaal, productie, communicatie, internationale instituties, transnationale religies en internationale meningsvormen (Castells, 2010). In dit onderzoek zijn de creatie van netwerken onder de nationale staat vooral interessant. Er is namelijk, als reactie op de globalisatie, ook een verschuiving te zien naar lokale krachten. Globalisatie versterkt de rol van lokale overheden om dichterbij de behoefte van gemeenschappen te komen. Zoals Castells (2004, pp. 337) zegt de staat is “too small to handle global forces, yet too big to manage people’s lives”.

De netwerksamenleving is de sociale ordening die uitermate geschikt is als onderlegger voor burgerinitiatieven en zelforganisaties (Boutellier, 2011; Castells, 2002; de Boer et al., 2013). Kenmerken van deze vrije als wel georganiseerde samenleving die zorgen voor een rol voor burgerinitiatieven zijn volgens Boutellier en medeonderzoekers (2012):

- Er wordt ruimte geboden om individueel te excelleren, maar er wordt ook samengewerkt en er is sprake van afstemming. Er spelen principes als vertrouwen en wederkerigheid.
- Er is een gezamenlijk doel, maar geen gelijke middelen. Productieve gemeenschappelijkheid veronderstelt eigen inbreng die goed is. Degene die samenwerken, moeten weten wie ze zijn en wat hun verwachtingen zijn van anderen.
- Licht leiderschap door een voorman of voorvrouw die de basis heeft gelegd voor het samenspel, zorgt voor de harmonie en wijst richting. Deze overziet het proces en organiseert de samenwerking.

2.1.2 ROL VAN DE OVERHEID IN DE NETWERKSAMENLEVING

De globale en lokale netwerken in een netwerksamenleving zorgen voor een andere positionering van de staat. In plaats van het vertegenwoordigen van de wil van het volk, wordt de netwerkstaat aangesproken op zijn capaciteit om ordening van de complexe globale en lokale netwerken te organiseren (Boutellier, 2011). Op lokaal niveau betekent dit aansluiten bij burgers die wat kunnen en willen bijdragen aan de publieke zaak (Tonkes & Verhoeven, 2011) en bewegen tussen ruimte geven en orde scheppen (Boutellier, 2011). Een verbindende overheid die zich steeds meer naast de samenleving positioneert. Zoals Boutellier (2011) zegt: de sociale orde ligt niet langer over ons, de gemeenschap, heen, maar bevindt zich veel meer om ons heen.

Terugkerend naar de driehoek politiek, markt en samenleving ligt het zwaartepunt dus niet bij de politiek, maar is het zwaartepunt veel meer richting de samenleving geschoven. Het zwaartepunt op de samenleving, in combinatie met de opkomst van burgerinitiatieven, is niet iets

compleet nieuws stelt Tine de Moor (2009). Zij wijst op de historische voorgangers van de huidige burgerinitiatieven zoals gilden, gemene gronden, waterschappen en begijnhoven. (Moor, 2009) Zij verenigden zich om economische en politieke factoren, door te verenigen in broederschappen werd geprobeerd een sterkere positie op het gebied van economie en politiek in te nemen. Hiernaast speelden sociale factoren ook een rol. Men verenigde zich om elkaar te kunnen helpen en kennis aan elkaar uit te wisselen (Dictus, 2013). Bij het oprichten van deze gilden was amper sprake van politieke invloed. Wel concluderen van der Vleuten en van Zanden (2010, in Dictus, 2013) dat er een bepaald niveau van menselijk kapitaal aanwezig moet zijn voor het vormen van dit soort collectieve organisaties.

Het zwaartepunt ligt dan wel bij de samenleving, maar dat neemt niet weg dat de rol van de overheid belangrijk blijft. De rol van de overheid verandert, maar blijft uitermate belangrijk. De juiste positie en aanpak kiezen is essentieel (de Boer et al, 2013; Tonkes & Verhoeven, 2011). Het idee dat bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders veelal bij burgerinitiatieven hebben is dat het idee voor een burgerinitiatief spontaan van onderop ontstaat en dat de overheid op verzoek ondersteuning kan bieden (Hurenkamp, Tonkes en Duyvendak, 2006). Faciliteren is een goede benadering wanneer het idee echt van de bewoners komt en aan de keukentafel is bedacht wordt in het artikel burgers maken hun buurt (2013) gesteld. In dit geval is er vaak alleen een beetje geld of kennis van de gemeente of een andere organisatie nodig, verder moet de overheid vooral ruimte bieden. In sommige gevallen moet een initiatief juist uitgelokt worden (Hurenkamp, Tonkes en Duyvendak, 2006). Dit heeft een stimulerende aanpak nodig. Bijvoorbeeld in de vorm van het beschikbaar stellen van budget of de inzet van professionele ondersteuning. Ook het organiseren van een prijsvraag als het beste idee voor je buurt is een manier van stimuleren. Een derde benadering van burgerinitiatieven is coproductie (Denters et al., 2013). Hierbij is er sprake van samenwerking tussen bewoners en overheid en/of organisaties, er is een belang vanuit beide partijen. Coproduceren betekent dat burgers en ambtenaren partners worden, waarin de bevoegdheden wel verschillend zijn, maar de agenda's, competenties en de verantwoordelijkheden elkaar deels overlappen.

De overheid kan te maken krijgen met verschillende rollen – faciliteren, coproduceren en stimuleren. Deze nieuwe rollen zorgen voor uiteenlopende vragen en problemen bij beleidsmakers en professionals. Het onderzoek “Burgers maken hun Buurt”(2013) heeft het ACTIE-instrument opgeleverd dat professionals handvatten biedt die kunnen bijdragen aan de realisatie van de omslag naar het stimuleren van actief burgerschap en ondersteunen van bewonersinitiatieven.

Het ACTIE instrument kan gezien worden als een wiel met vijf segmenten. De vijf elementen betreffen verschillende factoren die bepalen of burgers in actie komen en of zijn een initiatief tot een goed einde zullen kunnen brengen. Het wiel bestaat uit de volgende vijf segmenten (Denters et al., 2013):

A: **Animo** – motivaties en drijfveren van burgers om hun initiatief gestalte te geven

C: **Contact** – contacten met buurtgenoten, organisaties in de buurt

T: **Toerusting** – de mate waarin de groep burgers beschikt over middelen, tijd en vaardigheden

I: **Inbedding** – de manier waarop organisaties zijn ingericht om bewoners initiatieven te ondersteunen

E: **Empathie** – het vermogen van de professionals en hun organisaties om zich te verplaatsen in burgers en adequaat in te spelen op hun wensen en verwachtingen.

Voor professional helpt dit instrument om positie te bepalen; moet ik faciliteren, coproduceren of stimuleren, kan ik uitgaan van de eigen kracht van burgers of moet ik aanreiken? Belangrijk om in acht te nemen is dat het ACTIE instrument geen stappenplan is met een voorgeschreven volgorde. Het is een hulpmiddel om de positie op gebied van ondersteuning aan burgerinitiatieven te bepalen.

Waar Animo, Contact en Toerusting buiten de directe invloedssfeer van de overheid liggen, ligt daarentegen bij de segmenten Inbedding en Empathie wel een belangrijke rol bij de overheid. De overheid, woningcorporaties en welzijnsinstellingen zijn van oudsher ingericht op het uitvoeren van hun eigen beleid, met daarbij behorende organisatievormen die volgens hun logisch zijn (Denters et al., 2013). De burgerinitiatieven die van buitenaf komen zorgen voor nieuwe eisen aan de logica van de organisatie om in te kunnen spelen op burgerinitiatieven. Deze eisen richten zich op partnerschap en samenwerking tussen afdelingen, denkend vanuit de burger in plaats vanuit zichzelf (Denters, 2013). “Ik ga alleen over vergunningen, voor de huur van kramen moet u bij mijn collega van markttoezicht zijn” bevordert de inbedding van initiatieven niet. De regels en gemeentelijke procedures vertragen en remmen burgerinitiatieven af. De uitdagingen is om op zoek te gaan naar de balans tussen organisatielogica en burgerlogica (Denters et al., 2013). Hiervoor is een cultuuromslag van “kan dit wel en mag dit wel?” naar “we gaan helpen en hoe doen we dat?” essentieel komt in het onderzoek Burgers maken hun Buurt (2013) naar voren. In het veranderen van de regels en cultuur ligt een belangrijke rol bij politici, bestuurders en managers van een organisatie. In de eerste plaats moeten ondersteuners van het politiek-bestuurlijk management voldoende werkruimte krijgen – voldoende tijd, bevoegdheden en middelen om iets te kunnen betekenen. Omdat burgerinitiatieven van burgers zijn en moeten blijven heeft een pragmatische benadering de voorkeur in plaats van een gedetailleerd beleids-

kader. Elke burgerinitiatief is en blijft uniek. Wel is er uit onderzoek van Edelenbos, Klok en van Tatenhove (2009) gebleken dat het zinvol is om afspraken te maken over de inbedding van deze manier van burgerparticipatie in de gangbare gemeentelijke besluitvormingsprocessen. Hierdoor voorkom je dat er afspraken met burgers worden gemaakt waarvan later blijkt dat er geen politiek draagvlak voor is.

Naast inbedding van burgerinitiatieven in de organisatie, is empathie een belangrijke factor in de ondersteuning van burgerinitiatieven. Empathie is het product van investeren in relaties met initiatiefnemers vanuit de ondersteuner (Denters et al., 2013). De faciliterende rol van de overheid zorgt bij initiatiefnemers voor het gevoel van waardering en erkenning. Denters et al. (2013) stellen dat goede ondersteuning aandacht en begrip veronderstelt die niet doorslaat in een ondergeschikte rol van “u vraagt wij draaien”. Hierdoor zijn heldere afspraken over verwachtingen tussen initiatiefnemer en ondersteuner van groot belang om teleurstellingen in het proces te voorkomen. Binnen de organisatie moet de bereidheid bestaan om slagvaardig en flexibel in te spelen op initiatieven, ook als die niet direct aansluiten op regels en routines. Het ontwikkelen van empathisch vermogen binnen de organisatie kan vooral vergroot worden door zoveel mogelijk contact te leggen tussen de systeemwereld van de bureaucratische organisatie en de leefwereld van initiatiefnemers. Het is het vinden van de balans tussen formeel correct versus meelevend en inlevend (Denters et al, 2013).

2.1.3 VAN FINANCIËEL KAPITAAL NAAR SOCIAAL KAPITAAL

De overheidsvorm waar we vandaan komen, de verzorgingsstaat, is hierboven nog onderbelicht gebleven maar verdient wel enige aandacht. De verzorgingsstaat stelde zichzelf de taak om voorzieningen en diensten voor de burgers te regelen. Er was sprake van een uitvoerende overheid waarvan financieel kapitaal de bron was (de Boer et al, 2013; Tonkes & Verhoeven 2011). Zoals de Boer (2013) omschrijft; de burger was een klant aan wie welzijn als dienst of product moest worden gesloten. Maar deze moderne verzorgingsstaat is onbetaalbaar geworden, mede door de economische crisis en de demografische veranderingen. De komende jaren is er veel minder te besteden op gebied van wonen, welzijn en zorg. De invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) is een voorbeeld waarin de overheid de ondersteunende rol moet innemen in plaats van de zorg volledig in handen te hebben (Avontuur, Knaack, van Kolck, Rijnkels, & Schortingshuis, 2010). Aan de ene kant wordt er een beroep gedaan op de burger omdat de overheid moet bezuinigen, maar het is ook een nieuwe positie die de overheid inneemt om bewoners tegemoet te komen in hun wensen en initiatieven te kunnen faciliteren. Zo stellen Mensink, Boele en Houweling (2013) ook dat de WMO niet ervoor zorgt dat er bewonersinitiatieven ontstaan, het is slechts ondersteunend. Zij stellen dat bewoners initiatieven ontwikkelen vanuit eigen motieven, zoals het voorzieningenniveau in stand houden.

Dit is niet nieuw en gebeurde ook al tijdens de hoogtijddagen van de verzorgingsstaat. Maar doordat er nu flink in de verzorgingsstaat wordt gesneden moeten er meer burgers opstaan om de gaten te dichten, die op dit moment vallen in zorg en welzijn.

2.2.1 SOCIAAL KAPITAAL

Het begrip sociaal kapitaal is niet eenduidig. Het is de afgelopen eeuw door verschillende wetenschappers verschillend gedefinieerd. Wel is de boodschap van sociaal kapitaal in al deze definities duidelijk; het leven is met sociale verbanden meer productief en waardevol (Putnam, 2000). Terugkijkend is het idee van sociaal kapitaal als eerst benoemd door Hanifan in 1916, sociaal kapitaal verwijst volgens hem naar:

“Those tangible substances that count for most in the daily lives of people: namely good will, fellowship, sympathy, and social intercourse among the individual and families who make up a social unit...The individual is helpless socially, if left to himself.... If he comes into contact with his neighbor, and the with other neighbors, there will be an accumulation of social capital, which may immediately satisfy his social needs and which may bear a social potentiality sufficient to the substantial improvement of living conditions in the whole community. The community as a whole will benefit by the cooperation of all its parts, while the individual will find in his association the advantages of the help, the sympathy, and the fellowships of his neighbors. “ (Hanifan, 1916, pp. 130)

Sociaal kapitaal verwijst naar de waardevolle verbindingen tussen individuen. Waar fysiek kapitaal een waarneembare materiele vorm heeft, rust menselijk kapitaal in de vaardigheden en kennis van het individu (Sampson, Morenhoff, & Earls, 1999). Bij sociaal kapitaal, als wel fysiek en menselijk kapitaal, kan de productiviteit vergroot worden. Putnam (2000) stelt dat sociale contacten positieve invloed heeft op de productiviteit van groepen, waar een schroevendraaier de productiviteit van fysiek kapitaal en educatie menselijk kapitaal verhoogd.

Coleman (1990) als wel Putnam (2000) beweren dat sociaal kapitaal een vorm van een sociale organisatie is die wordt gecreëerd wanneer de structuur van het netwerk faciliteert in het uitvoeren van acties. Zoals Coleman mooi zegt:

“making possible the achievement of certain ends that in its absence would not be possible.”
(Coleman, 1990, pp. 32)

Het gaat om hoe mensen zich tot sociale netwerken vormen om als collectief iets kunnen overwinnen. De theorie van Putnam(2000) over sociaal kapitaal verklaart hoe bewoners van een bepaalde gemeenschap samen gaan werken om met elkaar dilemma's aan te kunnen pakken door middel van collectieve actie.

Deze sociale netwerken kunnen een publiek of een persoonlijk doel omvatten. Sociale netwerken zijn belangrijk in één ieders leven, het kan gaan om het vinden van een baan, maar vaak meer nog om een helpende hand. De Rotary clubs zijn een voorbeeld waarbij het publieke en persoonlijke doel beide tot uiting komen. Men mobiliseert in deze clubs lokale energie om bijvoorbeeld een steentje bij de te dragen aan het 'verbeteren van de wereld', maar tegelijkertijd gaat het ook om connecties en vriendschap voor zichzelf. Zowel de gemeenschap als het individu heeft baat bij een waardevolle connectie tussen individuen. Sociaal kapitaal is afhankelijk van individuele karaktereigenschappen en is waar te nemen op gemeenschapsniveau (Putnam, 2000). Belangrijk om in acht te nemen is dat sociaal kapitaal een collectieve dimensie van een gemeenschap is extern aan het individu. Sociaal kapitaal is een kenmerk van een sociale structuur en niet van de individuele actoren binnen deze sociale structuren (Lochner, Kawachi, & Kennedy, 1999). Coleman (1990), een van de grondleggers van het begrip sociaal kapitaal, beaamt dit door te stellen dat sociaal kapitaal zich niet herbergt in individu's maar in de structuur van sociale organisaties.

Een belangrijk onderscheid op gemeenschapsniveau van sociaal kapitaal is bridging en bonding. Deze tweedeling heeft Putnam toegevoegd aan zijn werk na een kritische noot van Portes en Landholt (1996) die suggereerden dat sociaal kapitaal een belemmering kan zijn voor acties en keuzes van individuen. Dit omdat sociaal kapitaal kan zorgen voor het uitsluiten van de toegang tot hulpbronnen voor anderen (Portes & Landholt, 1996). Bij bonding (exclusive) sociaal kapitaal is er inderdaad sprake van een naar binnen toe gerichte gemeenschap; binnen de eigen etniciteit, binnen een beroepsgroep, binnen een eigen straat of binnen de eigen seksen (Putnam, 2000). Voorbeelden hiervan zijn een boekenclub van een kerkgemeenschap, de plattelandsvrouwen of een buurtbarbecue. Er is bij bonding sociaal kapitaal sprake van een homogene groep, waarbij de baten vaak ook alleen voor deze groep zijn. Bij bridging (inclusive) sociaal kapitaal kijkt men juist meer buiten het eigen netwerk en gaat het om diffuse groep van mensen bij elkaar (Putnam 2000). Op het gebied van het organiseren van burgerinitiatieven heb je zowel bridging en bonding kapitaal nodig. Waar bonding belangrijk is voor het vertrouwen in elkaar, kun je niet zonder een netwerk met kennis en inspiratie van buitenaf. Putnam (2000) betoogt dat: bonding social capital is good for 'getting by' but bridging social capital is essential for 'getting ahead'.

2.2.2 CONDITIES VOOR SOCIAAL KAPITAAL

Het sluiten van een verzorgingshuis, het aanleggen van een snelweg op een niet gewaardeerde plek of doorgaan met gaswinning in Noord-Groningen kunnen triggers zijn waardoor mensen zich tot sociale structuren kunnen vormen. Putnam stelt dat sociaal kapitaal vaak naar voren komt en gecreëerd wordt wanneer men in oppositie gaat tegen iets of iemand (Putnam, 2000).

Inwoners van een buurt, wijk of dorp gaan samenwerken om dilemma's of tegenwerkingen te overwinnen waarbij collectieve actie gewenst is. Het vormen van sociale structuren vergemakkelijkt het bereiken van bepaalde doeleinden die in afwezigheid van deze connecties niet mogelijk zouden zijn zegt Coleman (1990). Collectieve actie wordt gefaciliteerd door een aantal condities die bepalend zijn voor het level van sociaal kapitaal in een gemeenschap. Deze condities liggen buiten de directe invloedssfeer van de overheid. Indirect kan een gemeente zorgen voor bijvoorbeeld een dorps huis waar sociale netwerken kunnen ontstaan, maar op de mate van animo van bewoners om hier heen te gaan kan een gemeente geen directe invloed uitoefenen.

Burgerinitiatieven komen tot groei wanneer initiatiefnemers en betrokkenen vertrouwen in elkaar hebben. Het gaat hierbij om sociaal vertrouwen, niet om vertrouwen in de overheid of sociale instituties (Putnam, 2000). De aanwezigheid van sociaal vertrouwen is afhankelijk van ras, status en afkomst (dorp versus stad). Putnam maakt het onderscheid tussen 'thick' en 'thin' trust. Vertrouwen in de eigen kring van familie, vrienden, kennissen en burens wordt thick trust genoemd en is het vertrouwen dat essentieel is voor bonding sociaal kapitaal aangezien het de samenwerking tussen mensen vergemakkelijkt. Naast thick trust is er ook een belangrijke behoefte aan thin trust, gebaseerd op reputatie en waarden en normen, waardoor er geschakeld kan worden tussen netwerken. Granovetter (1973) benadrukt de sterkte van deze zwakke verbindingen. Er moeten bruggen worden geslagen naar mensen buiten het netwerk wanneer je iets wilt bereiken. Hij stelt dat sociaal kapitaal toeneemt door niet overlappende contacten, een toename van contacten binnen een netwerk zorgt niet voor het toenemen van sociaal kapitaal. Wel moet er eerst vertrouwen in de sterke en interne gekeerde verbindingen zijn, hier kan verder op gebouwd worden. Anders gezegd; thick trust zorgt voor het fundament van sociaal kapitaal, waar thin trust zorgt voor de uitbreiding van sociaal kapitaal. Putnam beaamt dit door te zeggen dat 'thin' trust door een grotere radius nuttiger is dan 'thick trust'. Boutellier, Huygen & van Marissingen (2012) zien vertrouwen ook in twee hoedanigheden maar maken in plaats van 'thin' en 'thick' vertrouwen het onderscheid tussen vertrouwen in termen van wederkerigheid en in termen van geloof in dat het initiatief ertoe doet. Wanneer bewoners de handen in één slaan om de eerste stappen te zetten om een burgerinitiatief op te zetten, in dit geval om niet-medisch zorg te gaan organiseren, doen ze dit vanuit een motivatie en principes. Vertrouwen in de weg die is ingeslagen, ondanks tegenslagen, is van belang om koers te houden. Hierbij is blij van vertrouwen vanuit de buitenwereld ook van essentieel belang (Boutellier, Huygen, & van Marissingen, 2012). Daarnaast moet er wederkerig vertrouwen aanwezig zijn. Iedereen die met elkaar samenwerkt moet van elkaar op aan kunnen dat er sprake is wederkerigheid en een gezamenlijk doel. Hiermee komt ook de belangrijkste 'toetsteen' van sociaal kapitaal volgens de grondleggers van het begrip sociaal kapitaal, Putnam en Coleman,

naar voren. In het maatschappelijk leven is wederkerigheid altijd al een gouden regel geweest (Coleman, 1990).

"I will do this for you now, without expecting anything immediately in return and perhaps without even knowing you, confident that down the road you or someone else will return the favor" (Putnam, 2000, pp. 134)

Waar Boutellier, Huygen & van Marissingen (2012) zich richten op de korte termijn, waarbij het van belang is dat mensen van elkaar aankunnen, ziet Putnam (2000) de mogelijkheid van een wederdienst op korte termijn als wel op lange termijn. Wederkerigheid spreek je ook niet van te voren met elkaar af, je weet het van elkaar. De termijn waarop deze wederdienst wordt 'uitbetaald' is hierbij dus onbelangrijk. Wanneer je op dit moment de oude buurvrouw helpt met het rape van de gevallen appels kun je er een zelfgemaakte appeltaart voor terug krijgen (concrete wederkerigheid), maar kun je ook denken dat je het fijn zou vinden als een buurman jouw heg snoeit als je dat op latere leeftijd niet meer zelf kunt (generieke wederkerigheid).

Een andere toetsteen voor sociaal kapitaal is het aantal lidmaatschappen bij verenigingen in een buurt, wijk of dorp (Lochner, Kawachi, & Kennedy, 1999; Putnam, 2000). Te denken valt aan een kerkgemeenschap, sportvereniging of vakbond. Wanneer er een hoge concentratie van leden is bij de vereniging heeft dit positieve invloed op de aanwezigheid van sociaal kapitaal in de gemeenschap. Mensen moeten elkaar namelijk tegenkomen en intracteren in vertrouwde omgevingen om sociaal kapitaal voort te brengen (Korsten & Goede, de., 2006). Het gaat dus om samenkomen bij verenigingen waardoor er interactie plaats vindt, lid zijn en doneren aan Greenpeace valt hier dus bijvoorbeeld niet onder (Putnam, 2000). Het onderscheid tussen bonding en bridging is op deze verenigingen ook van toepassing. Het is niet bevoorordelijke dat men zich opsluit in het 'eigen' sociaal kapitaal (Korsten & Goede, de., 2006), dus binnen een vereniging blijft. In sommige Turkse wijken is bijvoorbeeld de onderlinge band heel sterk, maar het contact met de wereld daarbuiten beperkt. Om stappen te kunnen zetten, is namelijk grootschaligheid en diversiteit ook van belang. Er moet een goede balans van beide aanwezig zijn.

Kortom; een globaal beeld over de aanwezigheid van sociaal kapitaal in een gemeenschap kan gemeten worden door middel van condities als sociaal vertrouwen, lidmaatschappen in vrijwilligersorganisaties en de intentie tot wederkerige hulp (Lochner, Kawachi, & Kennedy, 1999; Selman, 2001; Putnam, 2000). Deze condities kunnen niet onafhankelijk van elkaar gezien worden, ze versterken elkaar en komen uit elkaar voort. Dit beaamt Selman (2001) door het volgende te constateren:

“Networks of civic engagement such as neighborhood associations, co-operatives and sports clubs, are representations of intense horizontal interaction which foster norms of reciprocity, relay information about the trustworthiness of individuals, and embody past successes at collaboration” (Selman, 2001, pp. 16)

2.3 TRIGGERS VOOR INITIATIEF

De aanwezigheid van een aantal basiscondities als vertrouwen, wederkerigheid en actieve inzet bij verenigingen zullen moeten worden versterkt door triggers die voor daadwerkelijke actie en initiatief zorgen. Wat motiveert bewoners om initiatief te nemen? En wat voor bewoners nemen actie en zijn betrokken? Deze condities en factoren voor initiatief en betrokkenheid worden in dit onderzoek triggers genoemd. Een trigger is een mechanisme dat een proces in gang zet, het brengt iets teweeg (Van Dale, 2014). Het woord wordt ook wel in werkwoordvorm gebruikt, waarbij triggeren uitlokken of in gang zetten betekent. Een trigger kan een gebeurtenis zijn, maar ook een karaktereigenschap. Wanneer karaktereigenschappen zorgen voor het ontstaan van een burgerinitiatief wordt er in dit onderzoek gesproken van sleutelfiguren.

2.3.1 WIE ZIJN DE INITIATIEFNEMERS EN DIRECT BETROKKENEN?

Uit nationaal en internationaal onderzoek (Verba et al., 1993; Denters et al., 2013) komt een beeld naar voren van een hoger opgeleide autochtone man van boven de vijftig, wanneer we het hebben over initiatiefnemers en actieve burgers. Zij worden gezien als degene die zich het meeste inzetten voor hun leefomgeving. Dit is een globaal en breed beeld en is plaats- en initiatiefafhankelijk. Denters en mede onderzoekers (2013) stellen dat in het geval van burgerinitiatieven vanuit een dorp, wijk of buurt de binding met de omgeving veel meer van invloed is dan de kenmerken van de initiatiefnemer. Nienhuis et al. (2011) beaamen dit door te zeggen hoe langer mensen op een plek wonen, des te meer ze actief zijn. Perkins en Brown (1996) voegen hieraan toe dat een eigen koophuis van positieve invloed is op het actief zijn in de buurt. Dit kan gezien worden als een investering in de buurt, waardoor men graag het buurtniveau op peil wil houden.

Een ontwikkeling ontstaat vaak op een natuurlijk wijze (Boutellier et al., 2012). Vertrekkend vanuit wat nodig is ontstaat er een initiatief met initiatiefnemer en een aantal mensen eromheen. Het opstarten van een initiatief kenmerkt zich door het tot stand komen van verbindingen (Boutellier et al., 2012). Het organisch manier van organiseren die volgens Boutellier (2011) een lichte mate van leiderschap nodig heeft. Het leiderschap is vooral verdiend door iemand, er is geen sprake van een hiërarchische machtsrelatie. De Graaf et al. (2011, in Boutellier et al., 2012) noemen deze persoon de best person, degene die het verschil maakt binnen het initiatief. Dit kan de initiatiefnemer zijn, maar dit hoeft zeker niet. Licht leiderschap

in plaats van leiderschap is een kenmerk omdat het van belang is dat andere bewoners kunnen aanhaken (Denters et al., 2013). Het zorgt voor draagvlak, kennis en kunde, en menskracht. In het onderzoek Let's Collaborate (2011) wordt het onderscheid tussen lokaal actieven (active locals), aanschouwers (sideliners) en twijfelaars (doubters) gemaakt. Hierbij is het dus van belang dat de mogelijkheid om aan te haken wel aan de twijfelaars wordt gegeven om uiteindelijk een zwaarder gewicht aan het initiatief te kunnen hangen.

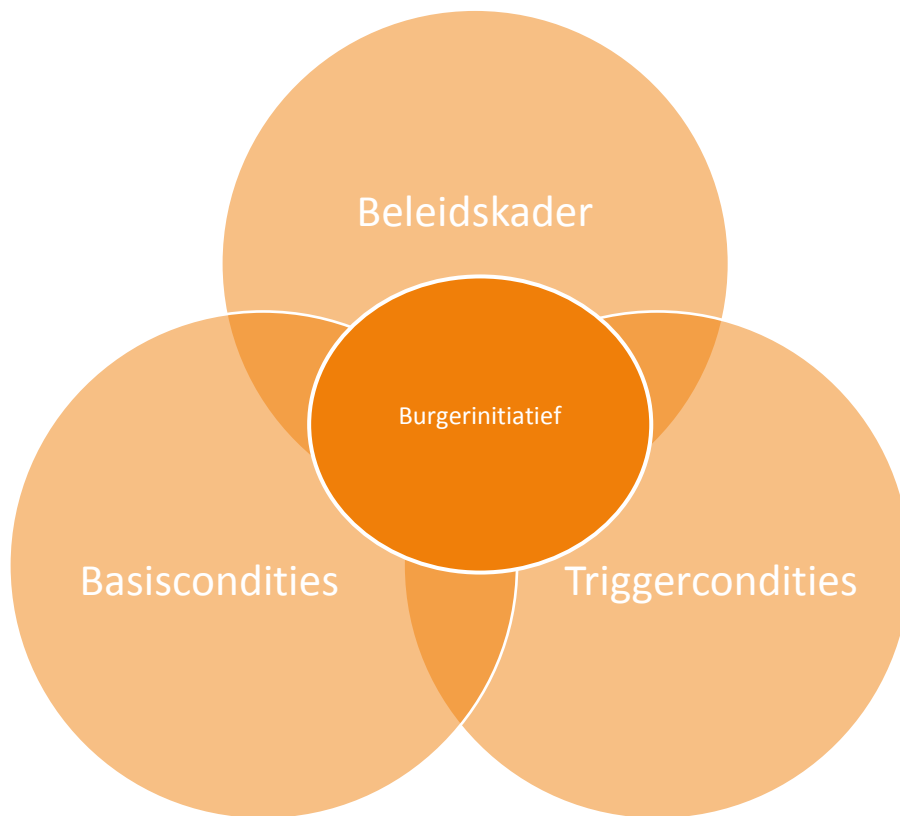
2.3.2 MOTIVATIES VOOR INITIATIEF

Initiatiefnemers hebben een drive, een fascinatie of een verlangen waardoor ze initiatief nemen. Boutellier et al. (2012) noemen dit de intrinsieke motivatie, het centrale motief voor burgerinitiatieven. Het is de brandstof voor het initiatief. Deze intrinsieke motivatie kan gevoed worden door verschillende redenen. In het rapport burgers maken hun buurt (2013) wordt het onderscheid gemaakt tussen sociale redenen, doelgerichte redenen en persoonlijke redenen. Persoonlijke redenen kunnen het opdoen van nieuwe contacten, iets nieuws willen leren en carrièremogelijkheden zijn (Tonkes & Verhoeven, 2011; Denters et al., 2013). De motivaties op het gebied van eigen belang worden vooral gevonden in onderzoeken op het gebied van politieke participatie (Verba et al, 2005, in Tonkes & Verhoeven, 2011) en vrijwilligerswerk (Stukes et al, 2008, in Tonkes & Verhoeven, 2011). Maar in deze onderzoeken wordt ook duidelijk dat eigen belang slechts een beperkte verklaring van de motivatie tot de aanzet voor een initiatief en participatie is (Tonkes & Verhoeven, 2011). Doelgerichte motieven dragen bij aan de kwaliteit van de buurt, voortkomend uit onvrede met de directe woonomgeving (Denters et al., 2013). Hierbij valt te denken aan lelijkheid en rommel in de buurt of gebrek aan contacten in de buurt. Door Tonkes en medeonderzoekers (2013) worden deze motieven ook wel pragmatische motieven genoemd. Bewoners signaleren een probleem in de buurt en willen daar een oplossing voor bieden. Onder deze motieven valt bijvoorbeeld ook het dalen van het voorzieningenniveau wanneer we het over het platteland hebben, zoals bijvoorbeeld het sluiten van een supermarkt of verzorgingstehuis. Uit het onderzoek bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid (2011) uitgevoerd in Amsterdam scoren vooral de sociale redenen het hoogst. Het biedt de mogelijkheid om samen met andere iets te doen, het zorgt voor waardering van andere mensen, je kunt je buurt beter leren kennen, maar ook geen nee kunnen zeggen hoort onder deze sociale redenen. Een kritische noot is daarom bij de sociale redenen gepast, want deze redenen verwijzen voor een deel naar sociale druk van anderen. Dit heeft in essentie weinig te maken met een intrinsieke motivatie. Onder deze sociale druk kunnen ook de motivaties op gebied van burgerschap worden geschaard (Tonkes & Verhoeven., 2011). Zij voelen zich verantwoordelijk voor de publieke zaak en voelen zich verplicht als burger bij te dragen aan de verbetering van de gemeenschap.

2.4 CONCEPTUEEL MODEL

Uit de wetenschappelijke literatuur zijn condities en factoren die van positieve invloed kunnen zijn op burgerinitiatieven naar voren gekomen. Het is van belang om in het achterhoofd te houden dat er een enorme variatie aan initiatieven is; grote en kleine, in stad of in dorp, vanuit ontevreden of burgerschap. Elk initiatief heeft zijn eigen dynamiek en ontstaanswijze. Initiatieven spelen zich binnen een eigen achtergrond af, die mede bepaald wordt door de visie van de gemeente, de personen die er leven en de triggers die zich in het gebied en bij personen voordoen. In de empirie wordt dan ook niet op zoek gegaan naar een blauwdruk, maar wordt er gekeken wat nodig is, wat ondersteunend werkt en wat de doorslag geeft op een bepaald plek. Welke condities zorgen ervoor dat het op de ene plek wel een initiatief ontstaat en op andere plekken niet? Geprobeerd is vat te krijgen op de condities waarop burgerinitiatieven kunnen floreren en het beste tot stand komen.

Onderstaand conceptueel model (figuur 2) laat de benodigde condities en factoren voor burgerinitiatieven voortgekomen uit de theorie zien. Zowel de visie van de overheid in het gebied, de aanwezigheid van basiscondities en triggercondities blijken van waarde te zijn bij het ontstaan van een initiatief. Onderzoek in de empirie zal moeten uitwijzen of al deze condities van waarde zijn en de grootte van het belang van de verschillende condities en factoren voor succes.

Beleidskader

- Ruimte geven en orde scheppen
- Inbedding
- Empathie
- Schakelen tussen faciliteren, stimuleren en coproduceren

Basiscondities

- Sociaal vertrouwen
- Wederkerigheid
- Actief verenigingsleven

Triggers

- Sociale redenen
- Doelgerichte redenen
- Persoonlijke redenen

Figuur 2: conceptueel model

3. METHODE

In dit hoofdstuk wordt toegelicht op welke manier het onderzoek is vormgegeven. Literatuuronderzoek en een vergelijkend onderzoek door middel van interviews hebben voor een analyse gezorgd over het tot stand komen van een burgerinitiatief in de informele zorg en bijbehorende condities en factoren. Om tot een kwalitatief goed onderzoek te komen worden de genomen stappen om de hoofdvraag te beantwoorden in dit hoofdstuk besproken en afgewogen.

3.1 SECUNDAIRE DATA

Het theoretisch kader is voortgekomen uit secundaire data. Secundaire data zijn belangrijk om te verzamelen als context voor de primaire data die verzameld gaat worden wanneer het, zoals in dit onderzoek, een case study omvat (Flowerdew & Martin, 2005). De verzameling van secundaire data heeft niet gezorgd voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen van dit onderzoek, maar was het kader en fundament van waaruit de primair data zijn verzameld. Vanuit het theoretisch kader zijn condities en factoren voortgekomen waarvan de werking in de empirie is getoetst.

Het theoretisch kader is tweeledig en gaat in op de netwerksamenleving en de nieuwe verbindende rol van de overheid als overkoepelend thema. Meer inzoomend op het uiteindelijk doel van het vergelijkend onderzoek is er op zoek gegaan naar condities en factoren voor burgerinitiatieven in de bestaand wetenschappelijke literatuur. De data zijn onder andere verzameld uit wetenschappelijk artikelen, rapporten en publicaties van het Verwey en Jonker instituut. Daarnaast hebben krantenartikelen, publicaties op Ruimtevolk, Platform 31 en afleveringen van Tegenlicht, voornamelijk in het beginstadium van dit onderzoek, gezorgd voor een breed beeld van en affiniteit met het onderwerp. Rekening is er gehouden met het feit dat de wetenschappelijke literatuur in veel gevallen niet vanuit dezelfde context is geschreven (O'Leary, 2010; Flowerdew & Martin, 2005). Zo wordt de theorie over de netwerksamenleving in veel gevallen op globale schaal gebruikt, maar het concept is desalniettemin ook goed toepasbaar op lokale schaal. Bewustzijn over de context en een kritisch blik op de toepasbaarheid van de theorie is van belang geweest in dit onderzoek.

Naast het gebruik van secundaire data voor het theoretisch kader, zijn er beleidsdocumenten van de provincie en beide case gemeenten gebruikt om een beeld te krijgen over de rol die de overheid in deze gebieden inneemt ten aanzien van burgerinitiatieven. Hoe wil de overheid ruimte geven en op welke manier proberen ze burgerinitiatieven te stimuleren of faciliteren? Deze analyse van het beleid is getoetst en aangevuld door middel van interviews om achter ervaringen betreft de werking van het beleid te komen.

3.2 PRIMAIRE DATA

De condities, factoren en kennis voortgekomen uit het theoretische kader, hoofdstuk 2, zijn getest in de empirie door middel van een vergelijkend onderzoek. Een vergelijkend onderzoek helpt bij het zoeken naar en verklaren van verschillen, en overeenkomsten, tussen twee of meer groepen of situaties. De uitkomsten van dit vergelijkend onderzoek hebben bijgedragen aan het beantwoorden van de vraag welke condities en factoren invloed hebben op het verschil tussen het aantal burgerinitiatieven in de niet-medische zorg in de provincie Groningen.

3.2.1 CASE STUDY

Het vergelijkend onderzoek tussen twee gemeenten in de provincie Groningen is uitgevoerd door middel van een case study. In de sociale wetenschap wordt vaak gebruik gemaakt van een case study om een specifiek verschijnsel in de natuurlijke omgeving te onderzoeken (O'Leary, 2010; Flowerdew & Martin, 2005). Dit sluit goed aan bij het doel van dit onderzoek om de verdeeldheid van het opkomen van burgerinitiatieven in de informele zorg (specifiek verschijnsel) in de provincie Groningen (natuurlijke omgeving) te verklaren. Onderzoekers beperken vaak hun methodologische opzet door het onderzoek uit te voeren in een bepaalde context - een bepaalde case (O'Leary, 2010). Een case is een begrensd systeem, een bepaalde instantie of entiteit die kan worden gedefinieerd door identificeerbare grenzen (O'Leary, 2010). Redenen van begrenzing zijn zowel praktische van aard als wel het optimaliseren van relevantie. Het zorgt voor een duidelijk omschreven en relevante context.

3.2.2 CASE SELECTIE

Het proces van case selectie gebeurt volgens O'Leary (2010) in twee stappen. Ten eerste is het belangrijk om je case te definiëren en grenzen te zetten die betekenis geven aan elementen die verkend gaan worden. Zoals in de introductie is aangegeven zal de groei van het aandeel 65+ ers in combinatie met krimp grote gevolgen hebben. De combinatie van de daling van voorzieningen, de wens van ouderen om langer thuis te blijven wonen en het terugtrekken van de verzorgingsstaat zal zorgen voor de vraag naar en de opkomst van burgerinitiatieven. In het provinciaal beleid van bevolkingsdaling van de provincie Groningen, met de toepasselijke naam Ruimte voor Daadkracht, worden de regio's Oost-Groningen en gemeente de Marne genoemd als gebieden waar de bevolkingsdaling de grootste gevolgen heeft. Vandaar ook dat gemeente de Marne en de gemeente Bellingwedde (gemeente in Oost-Groningen) gebied van onderzoek zijn. Het beleid van gemeente de Marne op het gebied van wonen en leefbaarheid is net als de DEAL (Delfzijl, Eemsum, Appingedam en Loppersum) gemeenten gericht op samenwerking met maatschappelijke partners en dorpen (CAB, 2013). Beide regio's krijgen te maken met krimp en het beleid is hier dan ook op gericht. In Oost-Groningen is een Woon- en Leefbaarheidsplan voor

het hele gebied geschreven, waar gemeente Bellingwedde ook onder valt. Gesteld kan worden dat beide casegemeenten hun gebied representeren. Daarnaast is het ook van belang dat de twee cases in basis vergelijkend zijn, alleen in het aantal burgerinitiatieven in de zorg contrasterend. De gemeenten de Marne en Bellingwedde zijn in de basis te vergelijken, het zijn beide krimpende, vergrijzende plattelandsgemeenten met kleine dorpen. Verschil is wel dat gemeente de Marne veel kleine dorpen heeft, terwijl Bellingwedde uit twee grotere dorpen en een paar kleine dorpen bestaat.

	Gemeente de Marne	Gemeente Bellingwedde
Soort gemeente	Plattelandsgemeente	Plattelandsgemeente
Krimp?	Ja (provincie Groningen, 2013)	Ja (provincie Groningen, 2013)
Vergrijzing?	Ja (provincie Groningen, 2013)	Ja (provincie Groningen, 2013)
Aantal inwoners	10336 (CBS, 2013)	8985 (CBS, 2013)
Aantal 65 +ers	2107 (CBS, 2013)	2087 (CBS, 2013)
Grootste dorp?	Leens – 1780 inwoners (CBS, 2013)	Bellingwolde – 3280 inwoners (CBS, 2013)
Aantal dorpen	21	11

Tabel 1: vergelijking gemeente de Marne en gemeente Bellingwedde

De volgende stap is om binnen de grenzen die gezet zijn een individuele case of een serie van cases te selecteren. Om de generaliseerbaarheid te vergroten is gekozen voor een meervoudige case study. In beide gemeenten zijn twee dorpen getest op de basis- en triggercondities. Natuurlijk blijft het onderzoek plaatsafhankelijk, maar hierdoor wordt wel een breder beeld verkregen. Bij het selecteren was het in de ‘actieve’ gemeente de Marne noodzakelijk dat er in het dorp een burgerinitiatief op het gebied van informele zorg aanwezig is. Verder moesten de dorpen in de basiscriteria, net als bij de gemeenten, weer aan elkaar gewaagd zijn. De volgende cases zijn hieruit gekomen:

	Ulrum (de Marne)	Eenrum (de Marne)	Wedde (Bellingwedde)	Vriescheloo (Bellingwedde)
Aantal inwoners	1435 (CBS,2013)	1505 (CBS, 2013)	1260 (CBS, 2013)	980 (CBS, 2013)
Verzorgingshuis aanwezig?	Nee	Ja	Nee	Nee
Burgerinitiatief aanwezig?	Ja; DörpsZörg	Ja; Noaberschap de Marne	Nee	Nee

Tabel 2: selectie van dorpen

3.3 DATAVERZAMELING

Op verschillende manieren is het mogelijk om primaire data te verzamelen. Een focus groep, participerend onderzoek, participerende observatie, enquêtes en interviews zien Flowerdew & Martin (2005) als de vijf mogelijke manieren van primaire dataverzameling. In dit onderzoek worden interviews als de meest waardevolle manier van dataverzameling gezien. Eyles (1988) beschrijft in *Methods in Human Geography* (2005) een interview als een conversatie met een doel. Het doel is in dit geval het verkrijgen van meer inzicht in het wel of niet ontstaan van burgerinitiatieven op het gebied van informele zorg en welke condities en omstandigheden hierop van toepassing zijn. Het woord doel is in deze zin wel een gevaarlijk woord, de interviewer moet zich wel bewust zijn van het feit dat hij de geïnterviewde niet een richting op duwt. Vandaar dat er gekozen is voor een semigestructureerd interview waarbij er vragen en aandachtspunten voorbereid zijn, maar er ook ruimte is voor doorvragen en toelichting (zie voor de opzet van de interviews bijlage 2). Silverman (1993, in Flowerdew & Martin, 2005) noemt dit ook een voordeel van interviews, er kunnen zaken naar boven komen die je zelf over het hoofd hebt gezien, maar wel van grote waarde zijn. Ook overlappen de te testen condities in sommige gevallen met elkaar doordat ze ook met elkaar samenhangen. Hierdoor was het belangrijk dat er geen vaste structuur was en er op verschillende momenten in het interview op de verschillende condities in kon worden gegaan. Uiteindelijk krijg je hierdoor een 'deeper picture' volgens Silverman (1993, in Flowerdew & Martin, 2005) dan bij een enquête. De mogelijkheid geven tot toelichting en kunnen doorvragen is ook de reden waarom er in dit onderzoek voor interviews, en niet voor enquêtes, is gekozen. De te testen condities zijn moeilijk te specificeren tot meetbare eenheden, die in een enquête gevraagd kunnen worden. Natuurlijk is een begrip als vertrouwen op te delen in veel, weinig of gemiddelde aanwezigheid van vertrouwen. Maar interessant is juist om door te kunnen vragen op de aanwezigheid van vertrouwen en de invloed hiervan op een wellicht burgerinitiatief. Daarnaast is vertrouwen een begrip dat voor iedereen een verschillende betekenis heeft.

3.3.1 INTERVIEWS

Op drie niveaus zijn er interviews gehouden in de actieve en minder actieve gemeente; startend op gemeentelijk niveau via het dorpsniveau naar de actieve dorpsbewoner. Van mogelijke randvoorwaarden tot actie. Deze drie niveaus worden gezien als invloedrijk op het proces van een succesvol burgerinitiatief. De interviews zijn opgebouwd vanuit de informatie en condities die zijn voortgekomen uit het theoretisch kader. Condities en omstandigheden vanuit het niveau die de geïnterviewde vertegenwoordigd zijn aan de orde gekomen, maar daarnaast zijn ook de andere niveaus de revue gepasseerd. Hieronder wordt het doel per interview toegelicht.

Gemeenten: Een beeld krijgen hoe de organisatie is ingericht om bewonersinitiatieven te ondersteunen. Hoe kan de gemeente inspelen op de wensen en ideeën van burgers? Belangrijk om te weten wat voor rol ze op dit moment innemen, en vooral ook belangrijk welke rol willen ze zelf graag invullen. Wat werkt volgens hun het beste? Hierbij is ook van belang om te horen welke strubbelingen zij zien (bij gemeente en bewoners) en wat succesverhalen zijn.

Dorp (dorpsbelangen als vertegenwoordiging van het dorp): Een beeld krijgen van het sociale netwerk in het dorp. Hoe zijn de onderlinge contacten? Wat zijn er voor organisaties? Hoe actief is men? Om uiteindelijk te kunnen kijken wat dit voor invloed kan hebben gehad het wel of niet ontstaan van een burgerinitiatief.

Initiatiefnemer: Een beeld krijgen van de motivaties en drijfveren van burgers om hun initiatief gestalte te geven. Hierbij komt ook de achtergrond van de initiatiefnemers en betrokkenen aan de orde. Wie neemt er initiatief en waarom? Hierdoor kom je erachter wat voor type bewoners of gebeurtenissen je nodig hebt voor een succesvol verhaal.

	Actief: de Marne	Passief: Bellingwedde
Gemeente	Saskia Reinders (beleidsmedewerker wonen, zorg en welzijn) en Gert Noordhoff (programmaleider krimp)	Linda Meijer (coördinator Wmo)
Dorpsbelangen	Ulrum: Eiko Swijghuizen Eenrum: Jolanda Staal	Wedde: Harm Stubbe Vriescheloo: gehele dorpsraad (groepsgesprek)
Burgerinitiatief	DörpsZörg Ulrum : Hans van der Heijden Noaberschap de Marne: Bert Bos en Jacob Slob	X X

Tabel 3: overzicht interviews

3.3.2 DESKRESEARCH EN OBSERVATIE

Naast interviews zijn data verzameld door middel van deskresearch en observatie. Zoals onder secundaire data (hoofdstuk 3.1) beschreven is er gebruik gemaakt van beleidsstukken en visies van de provincie en gemeenten. Daarnaast is voor het selecteren van de cases en het uitzoeken van geschikte personen voor de interviews gebruik gemaakt van deskresearch. Door op locatie interviews te houden is er een globaal beeld verkregen van de dorpen. Het gaf de mogelijkheid om de ligging en de opzet van het dorp, de aan- en afwezigheid van voorzieningen en de sfeer in

het dorp te observeren. De busreizen in de belbus hebben bij de onderzoeker voor een beter beeld van de provincie gezorgd.

3.4 DATAVERWERKING

Alle interviews zijn, met toestemming van de geïnterviewde, opgenomen. Hierdoor konden alle details mee worden genomen en was de focus van de onderzoeker op het gesprek. Wel zijn er tijdens de interviews steekwoorden opgeschreven. De opnames van de interviews zijn later getranscribeerd met behulp van het programma Express Scribe. Hierna zijn alle transcripten geanalyseerd.

3.5 REFLECTIE VAN DE METHODE

Grootste uitdaging van dit onderzoek was het verklaren van de niet-successen in de passievere gemeente. In de actieve gemeente kom je door het gebruik van verschillende schaalniveaus tot een compleet beeld van invloedrijke factoren en condities. In de minder actieve gemeente is de laatste slag, het interview met het (niet geslaagde) initiatief, niet te maken. Hier hebben visies, factoren en basiscondities informatie gegeven en de vergelijking met de actieve gemeente voor uitsluitel gezorgd.

Daarnaast is het van groot belang om bewust te zijn van het feit dat gemeente de Marne en Bellingwedde Noord- en Oost-Groningen in dit onderzoek representeren. In de basis zijn de gemeenten vergelijkbaar door de visie die ze als gebied hebben, maar de uitwerking van het beleid is afhankelijk per gemeente. Hierdoor zijn de uitkomsten van dit onderzoek niet te generaliseren door de specifieke kenmerken en verschillen. De gemeenten blijven uniek, mede door haar inwoners. Dit geldt hetzelfde voor de dorpen. In dit onderzoek is het voornamelijk van belang dat de gemeenten en dorpen die vergeleken zijn in de basis zoveel mogelijk op elkaar lijken.

4. ANALYSE – BELEID

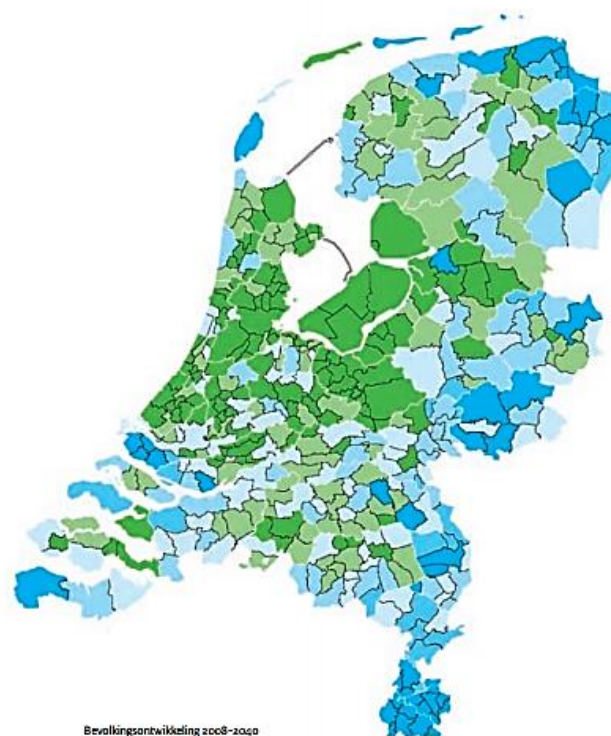
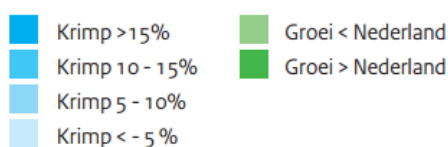
In dit hoofdstuk komt het beleid van de provincie Groningen en het beleid van beide onderzoeksgemeenten aan de orde. Het beleid dat invloed heeft op burgerinitiatieven in de informele zorg is geanalyseerd en de werking van dit beleid is onderzocht. De interviews met Saskia Reinders (beleidsmedewerker wonen, zorg en welzijn) en Gert Noordhoff (programmaleider krimp) van de gemeente de Marne en Linda Meijer (coördinator WMO) van de gemeente Bellingwedde dragen bij aan dit hoofdstuk.

4.1 PROVINCIAAL BELEID

In december 2010 is er een Provinciaal Actieplan Krimp gekomen vanuit de provincie Groningen met de naam Krimp in Groningen. In dit actieplan is aangegeven hoe provincie, gemeente en maatschappelijke partners aan de slag gaan om de bevolkingsdaling in de provincie Groningen zo goed mogelijk op te vangen. Drie jaar later is het plan geactualiseerd en heeft het een vervolg gekregen in de nota Ruimte voor Daadkracht. De opdracht waar de provincie nog voor staat is groots. De bevolkingsdaling gaat door, en hierbij wordt de financiële armslag door de economische crisis kleiner (Provincie Groningen, 2013). Voetnoot hierbij is dat krimp niet 'slechts' problemen geeft, maar in veel gevallen ook kansen biedt om nieuwe samenwerking tot stand te laten komen.

De bevolkingsdaling is één van de belangrijkste thema's die de ontwikkeling van de provincie Groningen bepalen. In de provincie gaat het om twee regio's en één gemeente die voornamelijk aandacht nodig hebben (Provincie Groningen, 2013).

1. Regio Eemsdelta: gemeenten Delfzijl, Eemmond, Appingedam en Loppersum
2. Regio Oost-Groningen: gemeenten Oldambt, Veendam, Vlagtwedde, Menterwolde, Bellingwedde, Pekela en Stadskanaal
3. Gemeente de Marne

Figuur 3: bevolkingsontwikkeling 2008-2040 (PRIMOS 2009 in Krimpen met Kwaliteit)

Veel jonge, daadkrachtige en kansrijke huishoudens verlaten deze drie gebieden omdat ze dicht bij werk en/of voorzieningen willen wonen. Daarnaast trekken deze gebieden weinig mensen van buiten aan. Hierdoor is de bevolkingsopbouw in deze krimpgebieden eenzijdig geworden: relatief veel ouderen, laag opgeleiden, werklozen en lagere inkomensgroepen (Provincie Groningen, 2013). Dit is niet iets van de afgelopen jaren, de krimp is in deze gebieden al dertig jaar gaande.

De provincie gaat gezien het bovenregionale karakter van de bevolkingsdaling, de omvang van het vraagstuk, de verschillende beleidsterreinen en de vele betrokken actoren een coördinerende, faciliterende en regisserende rol vervullen (Provincie Groningen, 2013). Het bovenregionale karakter zorgt voor netwerken buiten bestaande machtsvormen om. Kijkend naar de kenmerken voor een vrije als wel georganiseerde samenleving met kansen voor eigen initiatief speelt de provincie in op de netwerksamenleving zoals Boutellier en Castells deze voor zich zien. De provincie geeft deze rol inhoud door een centrale agenda neer te zetten en organisaties en instellingen met elkaar in contact te brengen. De provincie neemt op deze manier de taak van licht leiderschap op door de basis voor samenspel neer te leggen (Boutellier, 2011). Hoe het krimpbeleid in de dorpen en wijken gestalte moet krijgen dient door de betrokken gemeenten te worden vastgelegd in Woon- en Leefbaarheidsplannen. Op deze manier wordt er ruimte gegeven om individueel te excelleren (Boutellier, 2011; Castells, 2010). De rol die de overheid inneemt zorgt ook voor een veranderende verhouding tussen burgers en overheid. De tijd dat bij alle problemen in ons leven als eerste naar de overheid werd gekeken is voorbij. De provincie Groningen ziet een andere overheid; een overheid die voorwaarden en spelregels creëert, waarbinnen burgers zelf hun problemen benoemen en met elkaar oplossingen hiervoor bedenkt (Provincie Groningen, 2013). Marianne Besselink (Gedeputeerde van de provincie Groningen) spreekt van goed gemaakte plannen die nu tot uitvoering moeten worden gebracht om de vaart erin te houden.

De uitvoering van die plannen moet nu ook van hen (het maatschappelijk middenveld) komen. Als provincie willen we dat graag faciliteren. Dat kunnen we niet alleen doen door geld ter beschikking te stellen, maar ook door mensen ruimte te geven om te doen wat nodig is. Als inwoners actief en ondernemend willen zijn, dan moeten wij dat stimuleren. Dat betekent ook dat we vertrouwen moeten geven. Dat betekent dat we als overheid ook een andere rol moeten aannemen. Dat we de energie die aanwezig is faciliteren. Dat er ruimte moet zijn om te experimenteren. Die ruimte gaan we bieden. Ons motto is niet voor niets: "Ruimte voor Daadkracht" (Marianne Besselink, 2013)

Op de volgende manieren wil de provincie Groningen de plannen tot uitvoering brengen (Provincie Groningen, 2013):

- Vertrouwen in de burgers.
- Stimuleren en waarderen van actief burgerschap en ondernemerschap
- Inspirerend anticiperen
- Bundelen en samenwerken
- Ruimte geven aan experimenten
- De vaart erin houden en resultaten zichtbaar maken
- Doelgericht financieel ondersteunen

Om met de woorden van Boutellier (2011) te spreken; de politiek moet zich bewegen tussen ruimte geven en orde scheppen. De provincie Groningen lijkt zich hiervan bewust te zijn. Dit blijkt uit het feit dat ze zelf de centrale agenda hebben neergezet, maar nu ook de ruimte geven om te excelleren. Ruimte aan bewoners als wel gemeenten. De netwerksamenleving zoals Castells die zich voor zich ziet is ingebed in het beleid van de provincie Groningen. Er ontstaan zowel netwerken buiten de macht van de provincie om, als wel belangrijker voor dit onderzoek dat er ruimte wordt gegeven aan machtsvormen onder de provincie om eigen netwerken op te zetten (Castells, 2002).

4.2 BELEID GEMEENTE DE MARNE

Gemeente de Marne is een plattelandsgemeente in het noordwesten van de provincie Groningen. Qua oppervlakte is het één van de grootste gemeenten van Nederland, maar toch heeft het in 2011 maar elfduizend inwoners (CBS, 2011). De krimp die heeft ingezet in deze gemeente zorgt er volgens de prognoses voor dat er in 2040 nog maar achtduizend inwoners zullen wonen valt te lezen in het Woon-en Leefbaarheidsplan (2011). De vraag naar bepaalde voorzieningen zal hierdoor afnemen, maar op het gebied van seniorenwoningen en zorg zal de vraag gaan toenemen. Dit aangezien het aantal ouderen, in tegenstelling tot het aantal jongeren, zal gaan toenemen in de gemeente de Marne. Met het woon-en leefbaarheidsplan (2011) geeft de gemeente, in samenwerking met het maatschappelijk middenveld, invulling aan de opgaven die de gemeente in de toekomst kan verwachten. In dit woon-en leefbaarheidsplan komen verschillende maatregelen binnen de sociale pijler naar voren die van toepassing zijn op dit onderzoek (zie box 2). Uit deze maatregelen komt duidelijk naar voren dat binnen de driehoek markt, overheid en burger in de gemeente de Marne het zwaartepunt zich verplaatst naar de burger met de overheid ernaast. Zoals Tonkes en Verhoeven (2011) ook zeggen: om lokale netwerken te organiseren moet je op lokaal niveau aansluiten bij burgers die wat willen en kunnen bijdragen aan de publieke zaak.

Box 2: maatregelen woon-en leefbaarheidsplan de Marne

19. De gemeente wil lokale initiatieven in de dorpen op het gebied van ontmoeting (maar eigenlijk ook op het lokale terrein van leefbaarheid de ruimte bieden. Door het aanstellen van een dorpscoördinator wil zij aanwezig en aanspreekbaar zijn om zo lokale initiatieven ook alle ruimte te bieden en waar nodig enige ondersteuning.

20. Ruimte geven aan lokale initiatieven vraagt een andere rol dan de rol die de overheid de laatste jaren heeft gehad. Om dit goed handen en voeten te geven is een cultuuromslag nodig en dienen andere competenties te worden ontwikkeld. Dit wordt binnen het project vitale dorpen nader uitgewerkt.

23. De gemeente wil netwerken en informele zorg ondersteunen. Hiertoe organiseert zij een laagdrempelige ingang bij de gemeente, waar initiatiefnemers met vragen terecht kunnen en waar zij een luisterend oor vinden en bereidheid om actief te zoeken naar oplossingen. Om ideeën verder te brengen zet de gemeente opstartsubsidies in.

25. De gemeente blijft structureel in overleg met zorgaanbieders om de beschikbaarheid en bereikbaarheid van zorg te bewaken en tevens partijen samen te brengen als ontwikkelingen elkaar kunnen versterken. Hierbij zet de gemeente er op in dat de verbindingen tussen de informele zorg en de professionele zorg beter wordt geborgd.

Zoals aangegeven in het woon-en leefbaarheidsplan is er in 2010 gestart met het project vitale dorpen. Met dit project, of beter gezegd traject, werd de verandering ingezet van de verzorgingsstaat naar de participatiestaat (Companen, 2010). De gemeente is in dit project minder sturend geweest, en is gaan ondersteunen, begeleiden en waar nodig regisseren en verbinden. De nieuwe insteek van het beleid heeft voor een cultuuromslag gezorgd: “van sinterklaas spelen naar coproduceren” (Reinders, 2014). Vroeger leverden bewoners een lijstje met wensen in. Er werd gekeken waar de grootste vraag naar was en van hieruit werd er subsidie verstrekt. Een uitvoerende overheid zoals de Boer et al (2013) het noemen, waarbij financieel kapitaal de bron was. Dit is veranderd in de Marne, zoals Reinders mooi zei; we zijn geen Sinterklaas meer. Bewoners kunnen niet meer zomaar aankloppen, men moet eerst zelf initiatief nemen. Daarna denkt de gemeente graag mee en is er de mogelijkheid tot kleine subsidies.

Na het project vitale dorpen dat de gehele sociale pijler omvatte is er eind 2013 gestart met het project de Noabers. Doel van dit specifiekere project is om de veranderingen, en daarmee ook de

nieuwe kansen en mogelijkheden, in de zorg op de agenda te zetten. Bewoners zijn geïnspireerd en geïnformeerd over de mogelijkheden en voorbeelden van informele zorg en handvaten zijn aangeboden. In de gemeente de Marne gebeurde dit onder andere in januari 2013, in samenwerking met de ‘inspiratiekaravaan’ (zie voor uitleg box 1). Alle bewoners uit de gemeente waren uitgenodigd. De toekomstige veranderingen en hiermee gepaarde gevolgen aangaande de zorg zijn aangekaart. Daarnaast hebben DorpsZorg Ulrum, dorpshuis Pieterburen en TukTuk Eenrum verteld over de werking en de drijfveren van hun initiatief. De gemeente heeft deze avond aangegeven dat als er bewoners zijn die ook ideeën hebben over het opzetten van een initiatief op het gebied van informele zorg ze willen meedenken en kunnen ondersteunen in kennis en tijd. Het is op de agenda gezet, nu moet er actie en initiatief vanuit de bewoners komen.

Werking van het beleid en de rol van de gemeente hierin

Het afgeronde project vitale dorpen heeft zijn vruchten afgeworpen volgens Noordhoff en Reinders. Door subsidie vanuit de provincie was er de mogelijkheid dat initiatieven een financiële druppel kregen – een aanjaagfunctie. Vanuit de theorie gezien een duidelijk voorbeeld van een stimulerende aanpak, doordat er budget beschikbaar gesteld wordt (Hurenkamp, Tonkes en Duyvendak, 2006). Hurenkamp, Tonkes en Duyvendak stellen dat een stimulerende aanpak nodig is wanneer initiatieven uitgelokt moeten worden. Hierbij wordt door Reinders een kanttekening geplaatst. Deze financiële bijdrage was in deze gemeente niet de trigger dat mensen initiatief namen, het zorgde voor het uitwerken van ideeën of uitbreiding van een bestaand initiatief. Geconcludeerd kan worden dat de stimulerende aanpak hier niet voor uitlokken, maar voor uitwerken heeft gezorgd.

Bij het Noabers project heeft de gemeente nog een stapje terug gedaan en heeft voor een meer faciliterende aanpak gekozen. Dit project is nog in een pril stadium, waardoor Reinders het moeilijk vindt om aan te geven hoe dit project werkt. Één ding is duidelijk, het is wennen: “je moet afwachten en kunt niet plannen richting de toekomst, zoals het organiseren van bijvoorbeeld een vervolg bijeenkomst” volgens Saskia Reinders en Gert Noordhoff. Een duidelijk voorbeeld van dat burgers aan zet zijn in deze gemeente. Volgens Noordhoff en Reinders moeten zowel de overheid als de burgers wennen aan hun nieuwe rollen. Zoals eerder aangegeven moet de gemeente wennen aan de afwachtende rol in plaats van de uitvoerende rol. Daarnaast was de burger gewend dat ze de klant was aan wie welzijn als dienst of product werd gesloten (Boer, de, et al., 2011), nu wordt de burger weer uitgenodigd om een actieve rol te gaan spelen. Voor de bewoners in de Marne is dit niet iets geheel nieuws en zijn ze er al deels aan gewend. In de Marne zijn veel kleine dorpjes die er op een gegeven moment zelf er al achter kwamen dat ze zelf

ook zaken moeten oppakken, aldus Noordhoff (2014). Men zag hier al het wegvallen van voorzieningen waardoor men al meer gewend is om een actieve rol te spelen.

Inbedding en empathie

Als je de cultuuromslag van sinterklaas spelen naar coproduceren maakt (Reinders, 2014), moet de cultuuromslag van 'kan dit wel en mag dit wel?' naar 'we gaan helpen en hoe doen we dat?' ook binnen de organisatie gemaakt worden zoals in onderzoek van Denters et al (2013) wordt aangegeven. In de gemeente de Marne hebben politici het voortouw genomen, zoals Denters et al. (2013) ook stellen dat nodig is. Ondersteuners moeten voldoende tijd, bevoegdheden en middelen krijgen van het politiek bestuurlijk management. Noordhoff verteld dat de wethouder vier jaren geleden de weg in de Marne vrij heeft gemaakt. Hij heeft er vertrouwen in; hij laat ambtenaren hun werk doen en laat bewoners meedenken. Dit is een prettige uitgangspositie voor de gemeenteambtenaren, ze worden geïnspireerd door de actieve bewoners en gedekt door de wethouder in beslissingen die ze nemen. Er is sprake van politiek draagvlak dat volgens Edelenbos, Klok en Tatenhove (2009) van groot belang is zodat je burgers niet achteraf hoeft teleur te stellen. Ook Bert Bos, initiatiefnemer van Noaberschap de Marne, beaamt de positieve invloed van de politiek in de gemeente.

“En vergeet 1 ding niet, dat weet je misschien wel, de politiek heeft ook invloed. Het vorige college heb ik ook gekend. Het nieuwe college toen Herwil van Gelder erin kwam, de drie wethouders en de nieuwe burgemeester. Die hebben eigenlijk drie jaar geleden met een paar beleidsmedewerkers de voorbereidingen getroffen.” (Bert Bos, 2014)

Het inspelen op en stimuleren van burgerinitiatieven wordt in deze gemeente zo goed als mogelijk al vanuit burgerlogica gedaan. Zo heeft de gemeente er ook voor gekozen om een coördinator vitaliteit aan te stellen. Magreet Dijkstra heeft vanuit de gemeente de opdracht om vooral lijntjes te leggen tussen bewoners en gemeente en hiermee burgerinitiatieven te ondersteunen. Een voorvrouw die de basis legt voor samenspel tussen gemeente en bewoners, zorgt voor harmonie en het proces overziet (Boutellier et al., 2012). Zij zorgt voor het contact tussen de systeemwereld van de bureaucratische organisatie en de leefwereld van de initiatiefnemers waardoor empathisch vermogen van beide kanten wordt vergroot. En waar er in deze gemeente een wisselwerking te zien is tussen bewoners en gemeente om elkaar te inspireren, is er ook een wisselwerking te zien in van elkaar leren wat het empathisch vermogen versterkt. Hans van der Heijde, voorzitter DorpsZorg Ulrum, geeft hier een mooi voorbeeld van:

“Kijk als er weer wat neer gezet moet worden in een rapport dan helpt hij (Gert Noordhoff) hij ons daar goed mee, maar zegt ook vooral maak er je eigen van. En aan de andere kant is het ook heel

erg interessant wat er hier gebeurt (...) Zegt Gert Noordhoff tegen ons: ik ben heel nieuwsgierig hoe jullie het op papier zetten. Hij wil graag gebruik maken van hoe wij dat op een simpele manier op papier zetten. Het proces werkt naar twee kanten.”

Toekomst

De gemeente heeft de voorbereidingen getroffen om dicht bij de burger te zitten en wegen binnen de organisatie voor de burger te vrij maken. De geschikte onderlegger zoals Boutellier (2011), Castells (2011) en de Boer et al. (2013) het zien is gelegd. Maar het is duidelijk wennen voor zowel gemeente als bewoner. Over de toekomst van de gemeente heeft Gert Noordhoff in ieder geval wel een wens. Waarschijnlijk zal er over tien a twintig jaar één grote gemeente in Noord-Groningen zijn. Er zal sprake zijn van schaalvergroting. Dit is dubbel beaamd Noordhoff, aangezien je aan de andere kant zo dicht mogelijk bij je dorp wil zitten. Noordhoff zou dan ook het liefst niet meer op het gemeentehuis in Leens zitten, maar op locatie werken. De ambtenaren op de plekken daar waar het gebeurt. Dit is precies wat Castells (2002) voor zich ziet met de netwerksamenleving. Het bestaan van knooppunten is niet meer van belang, het gaat om het verkeer tussen knooppunten. Daar moet je aanwezig zijn.

4.3 BELEID GEMEENTE BELLINGWEDDE

Bellingwedde is één van de zeven gemeenten die zijn opgenomen in het regionale woon-en leefbaarheidsplan Oost-Groningen dat in 2011 is geschreven. Op het moment van schrijven van het woon- en leefbaarheidsplan heeft de regio rond de 150.000 inwoners (CBS, 2011). Dit zullen er naar schatting in 2030 acht tot tienduizend minder zijn (KAW, 2011). Deze daling heeft vooral te maken met de groep jongeren die afneemt in dit gebied, het aandeel ouderen zal de komende tijd namelijk wel toenemen. Op een kleinere bevolking leidt dit tot een fors groter aandeel ouderen: van 19% in 2010 tot 29% in 2030 valt te lezen in het Woon- en Leefbaarheidsplan. Deze vergrijzing zorgt ervoor dat de zorgvraag in deze regio, en dus ook in de gemeente Bellingwedde, zal gaan toenemen.

Maar in 2030 is de zorg geen zorgenkindje meer van Oost-Groningen valt te lezen in het woon-en leefbaarheidsplan wanneer ze vooruitblikken naar 2030:

“De zorg is in Oost-Groningen allang geen zorgenkindje meer. Om te beginnen is de zorgvraag eenvoudigweg afgenomen. Niet alleen door de gezondheidspreventie vanuit de OGS maar ook omdat welzijn, mantelzorg en professionele zorg van het kleinste gehucht tot aan de drie regionale specialistische Multi dedicated OK's perfect op elkaar zijn afgestemd. Drijvende kracht achter deze integratie zijn gek genoeg de bewoners zelf. Zorg is eindelijk vraaggestuurd geworden, de basiszorg

wordt geregeld door dorpscoöperaties. De gezamenlijke coöperaties kopen de meest patiënt-vriendelijke specialistische zorg in". (Van krimp naar kwaliteit, 2011, p. 7)

Maar hoe kom je bij dit droombeeld dat is geschetst voor 2030? De vraag naar 24-uurs zorg zal namelijk gaan toenemen. Tegelijkertijd ontstaat er ook de vraag naar een hogere kwaliteit van wonen en keuze in zorgaanbod. Zoals al eerder benoemd willen ouderen vaak zo lang mogelijk thuis blijven wonen (VROM, 2010). Er is in Oost-Groningen sprake van een toenemende zorgvraag, maar een afnemende bevolking waaronder ook afnemende zorgverleners en budget. Het eerste regionale woon- en leefbaarheidsplan is voornamelijk gericht op het tot stand brengen van bereidheid tot samenwerking onder de bestuurders (KAW, 2011). Wanneer dat goed geregeld is, het kader gesteld is, kunnen bewoners betrokken worden om chaos te vermijden. Want de betrokkenheid van bewoners wordt wel als onmisbaar gezien door de veranderingen in Oost-Groningen.

Dan verder inzoomend naar de gemeente Bellingwedde. Een regionaal woon- en leefbaarheidsplan dat heel Oost-Groningen omvat, met daarbinnen een gemeente die in dit geval de zorg lokaal gaan inrichten is een mooi voorbeeld van zoals Castells de veranderingen van machtsvormen ziet. Aan de ene kant worden er netwerken gecreëerd buiten de staat of in dit geval buiten de gemeente om. Daarnaast zien we een verschuiving naar lokaal niveau. De staat is "too small to handle global forces, yet too big to manage people's lifes" (Castells, 2004, pp. 337). Op dit moment is men druk aan het nadenken binnen de gemeente Bellingwedde op wat voor manier ze de zorg lokaal willen gaan inrichten. Dit betekent in dit geval ook binnen het gemeentehuis. Er heeft een inventarisatie plaats gevonden waarbij gekeken is wat de bewoners nodig hebben (Meijer, 2014). Bewoners krijgen wanneer ze ouder worden het idee dat ze niet voor altijd in hun huidige woonplaats kunnen blijven, dat ze aangewezen zijn op bijvoorbeeld Winschoten. Dit wil de gemeente Bellingwedde voorkomen. Binnenkort zullen ook de zorgaanbieders moeten zeggen wat zij hierin kunnen bieden en willen organiseren in de dorpen. Maar het klopt; er wordt straks ook iets van de burger verwacht beaamt Linda Meijer (2014). Er wordt iets van de burger verwacht, maar de regie blijft hier bij de gemeente te liggen.

(Toekomstige) werking van het beleid en de rol van de overheid hierin

Kijkend naar de driehoek overheid, markt en samenleving wordt in de gemeente Bellingwedde de maatschappij gevormd vanuit de overheid via de markt naar de samenleving. Op de vraag wie het meest aan de nieuwe maatschappij moet wennen wordt de burger genoemd.

“Mensen die het beleid schrijven in de gemeente lopen natuurlijk voor op de burgers. De zorgaanbieders houden het natuurlijk ook wel in de gaten, maar die weten nog niet waar de gemeente voor gaat kiezen. En dan is het natuurlijk de burger van wie je ook wat gaat verwachten.” (Linda Meijer, 2014)

Een duidelijke en een te verwachten conclusie – de burger zal er het meeste aan moeten wennen. Dit is logisch gezien het feit dat ze als laatste bij de nieuwe plannen worden betrokken, maar tegelijkertijd wordt er wel een rol van van deze bewoners verwacht gaat. Grote vraag is of dit gaat werken. We hebben in deze gemeente nog duidelijk te maken met een uitvoerende overheid die zich als taak stelt om voorzieningen en diensten voor de burgers te regelen. Deze voorzieningen worden wel lokaal ingericht, waarbij op lokaal niveau ook een beroep wordt gedaan op de bewoners uit het dorp. Linda Meijer hoopt dat doordat de gemeente het beleid lokaal gaat inrichten en ervoor zorgt dat bewoners in hun woonplaats kunnen blijven wonen, de mensen gestimuleerd worden om ook weer meer voor elkaar te gaan zorgen. Mensink, Boele en Houweling (2013) zien dit niet heel rooskleurig, de ondersteunende rol van de overheid zorgt niet voor het ontstaan van bewonersinitiatieven. Bewoners ontwikkelen initiatieven vanuit eigen motieven, zoals het in stand houden van het voorzieningenniveau.

Ook Ben van Essen (spreker tijdens Toogdag Oost-Groningen) constateert dat burgers goed moeten worden betrokken bij veranderingen : “Burgers zullen meer zelf moeten doen. Maar zijn ze zich daarvan wel voldoende bewust? Het kan veel uitmaken hoe je de boodschap brengt. Maar als de problematiek niet voldoende wordt herkend/erkend, dan is elke boodschap lastig.”

In de gemeente Bellingwedde is men druk bezig met het inrichten van de organisatie rondom de nieuwe WMO op een manier die vanuit de gemeente logisch lijkt. Hierdoor lijkt men te vergeten de problematiek ook nu al met de burgers te delen, waardoor de boodschap voor de nieuwe rol voor de burger moeilijk over te brengen zal zijn.

Inbedding en Empathie

De grote vraag is in hoeverre je kunt verwachten, wanneer er sprake is van een gedetailleerd beleidskader de burger zich actief en creatief gaat opstellen. Goed voorbeeld hiervan kwam naar voren tijdens het interview met de dorpsraad van Vriescheloo. De dorpsraad heeft de conceptvisie over leefbaarheid gezien en werd verrast door de nieuwe extra rol die de dorpsraden hierin kregen. De woorden “het viel ons rauw op ons dak” lijken hier genoeg te zeggen.

Door een eigen lijn te trekken vanuit gemeente wordt het empathisch vermogen in ieder geval niet vergroot. Contact vanuit de systeemwereld naar de leefwereld, zoals Denters et al. (2013) het noemen, wordt vermeden en komt pas later aan bod. Het beleid is gebaseerd op regels en

routines, waardoor er waarschijnlijk moeilijk flexibel in te spelen is op initiatieven. De organisatie in Bellingwedde is vanuit Steunstees ingericht om burgerinitiatieven te ondersteunen. De Steunstees (box 4) die al aanwezig zijn in de gemeente zijn een goed voorbeeld van hoe de gemeente de regie al in handen heeft, en zoals gezegd dus ook wil blijven houden. Zoals Hurenkamp, Tonkes en Duyvendak (2006) ook zeggen: soms moet een initiatief ook worden uitgelokt. In dit geval door een stimulerende benadering door de inzet van professionele ondersteuning. "Dat (het ontstaan van burgerinitiatieven) gebeurt wel eens – vaak vanuit de Steunstees" (Linda Meijer, 2014). De Steunstees worden begeleid en gecoördineerd door Stichting het Oude Ambt. Het succes, gezien in opkomst, van de Steunstees blijkt plaatsafhankelijk te zijn. Zoals Linda Meijer zegt; "ik weet dat in Blijham en Bellingwedde de Steunstees werken, maar wat ik zeg in Vriescheloo is dat weer net anders. Er zijn ook veel meer jongeren die daar wonen. En ook de zorgvraag ligt daar heel anders, meer multi-problem."

Box 3: Steunstees

De steunstees, die in bijna alle dorpen in de gemeente Bellingwedde te vinden zijn, worden gedragen door de bewoners, maar zijn een initiatief van gemeente, welzijns- en zorgorganisaties en woningcorporaties. De Steunstees behoren tot de oudste initiatieven als het gaat om zorg in krimpend gebied. Oud, maar nog altijd springlevend.

Dit citaat legt de link naar de segmenten van ACTIE-instrument waar de overheid indirect invloed op heeft. Op Animo, Contact en Toerusting heeft de overheid namelijk geen directe invloed, maar het blijkt maar deze segmenten wel duidelijk invloed hebben op de positie die de overheid kiest in het ondersteunen van burgerinitiatieven. Dat de gemeente de regie in handen blijft houden heeft ook een achterliggende reden. Zo zegt Linda Meijer; "wij houden de regie in handen omdat we bang zijn dat er anders dingen blijven liggen." Dit kan een reactie zijn op de aanwezigheid van het segment Toerusting, in hoeverre beschikken de bewoners over middelen, tijd en vaardigheden om zich actief en betrokken in te zetten.

4.4 CONCLUSIES

De titel van de nota, Ruime voor Daadkracht, laat al blijken dat de provincie Groningen de gemeenten met haar bewoners ruimte geeft om te experimenteren. De provincie geeft ruimte, maar vraagt ook aan de burgers om deze ruimte zelf in te vullen door weer een actievere rol in de maatschappij te gaan spelen. Dit blijkt voor zowel gemeenten als bewoners wennen.

In beide onderzoeksgemeenten is een totaal verschillende invulling te zien van de woon-en leefbaarheidsplannen. Beide gemeenten zien in dat lokaal organiseren belangrijk is om ervoor te zorgen dat zorgbehoevende inwoners zolang mogelijk in hun eigen dorp kunnen blijven wonen.

Wisselwerking is een woord dat op beide gemeenten van toepassing is. In gemeente de Marne is een wisselwerking te zien van burgers en gemeente die elkaar inspireren om te excelleren en te leren. De Marne wordt al geïnspireerd door haar bewoners, die al eerder de gevolgen van krimp zagen en initiatief namen. Maar ook andersom worden bewoners geïnspireerd door de gemeente door een presentatie over crowdfunding voor je buurt of de inspiratiekaravaan. Aansluiting wordt gezocht bij bewoners die iets willen en kunnen bijdragen aan de publieke zaak. Gemeente Bellingwedde kiest er echter bewust voor om de touwtjes in handen te houden en biedt hierdoor weinig ruimte aan lokale initiatieven. Duidelijk te merken is dat het beleid is ingestoken op wat ze van de burgers kunnen verwachten. In Bellingwedde wordt gezegd dat ze dit soort initiatieven wel missen, de mensen zijn er terughoudender en zijn individueler bezig om het eigen leven op orde te houden. Een wisselwerking die van negatieve invloed is op het mogelijk ontstaan van burgerinitiatieven. De bewoners worden niet uitgelokt, omdat de gemeente verwacht dat er dan kansen worden gemist. Een nieuwe beleid gemaakt vanuit organisatielogica, maar waar de burgerlogica in tekort schiet.

Duidelijk komt naar voren dat de gemeenten positie kiezen door de wisselwerking die er tussen bewoners en gemeente plaats vindt. Hierbij moet rekening worden gehouden met mogelijk direct en indirecte invloed vanuit de gemeente. Van belang is om de organisatie op een manier in te richten die past bij de bewoners uit de gemeente en de verwachtingen die er over de gemeenschap zijn. Waar in de Marne de gemeente al zover is om te faciliteren en de wegen zijn vrijgemaakt om initiatief te nemen, is men in Bellingwedde duidelijk nog uitvoerend en beginnend stimulerend aan het werk.

5. ANALYSE – DORPEN

Sociale structuren zijn in de theorie van groot belang gebleken om collectieve actie te faciliteren. In de literatuur is op zoek gegaan naar condities die bepalend zijn voor het level van sociaal kapitaal in een gemeenschap. Op de aanwezigheid van deze ‘basiscondities’ is in de interviews met de dorpsbelangen en dorpsraden, als vertegenwoordigers van de gemeenschap, van de onderzochte dorpen antwoord gezocht. In dit hoofdstuk wordt gekeken of er duidelijk verschillen tussen dorpen waar te nemen is op de aanwezigheid van de “basiscondities” van burgerinitiatieven.

5.1 AANWEZIGHEID VAN SOCIAAL KAPITAAL

Waar fysiek kapitaal een waarneembare materiele vorm heeft, is sociaal kapitaal minder goed waarneembaar. Dit heeft mede te maken met het feit dat sociaal kapitaal een kenmerk is van een sociale structuur en niet van individuele actoren. Wanneer men in actie komt voor het bereiken van bepaalde doeleinden zijn de sociale structuren essentieel volgens Coleman (1990). In de praktijk is op zoek gegaan naar de aanwezigheid van deze sociale structuren als basis van sociaal kapitaal. In Ulrum komen op dit moment deze sociale structuren zichtbaar naar voren nu een groot deel van het dorp in verschillende werkgroepen van het project Ulrum 2034 zit. In Eenrum daarentegen zijn de sociale structuren minder goed waar te nemen op gemeenschapsniveau, Bert Bos (initiatiefnemer Noaberschap de Marne) is zijn initiatief ook gestart om de sociale netwerken in het dorp te verbeteren. Verklaring waarom deze sociale structuren met een publiek doel nog minder goed zichtbaar en/of afwezig zijn is dat het dorp, volgens Bert Bos, nog vrij verwend is en nog van allerlei voorzieningen gebruik kan maken. Maar naast sociale structuren met een publiek doel, kunnen sociale structuren ook een persoonlijk doel omvatten. Gebleken is dat deze structuren op individueel niveau in alle dorpen aanwezig zijn. Van een dorpskroeg in Eenrum waar een aantal dorpsbewoners wekelijks samen komt, een buurman in Vriescheloo die zijn buurvrouw helpt met het onderhouden van de tuin of het koken voor een zieke oude inwonster in Wedde. Maar sociaal kapitaal herbergt zich niet in individu's, maar in sociale structuren (Coleman, 1990).

Waar in de theorie het onderscheid wordt gemaakt tussen bonding sociaal kapitaal en bridging sociaal kapitaal, is dit ook in de praktijk waar te nemen. Voorzitter van dorpsbelangen Eenrum, sinds een paar jaar woonachtig in Eenrum, viel het als redelijke buitenstaander op dat het een vrij ons-kent-ons dorp is en dat je als buitenstaander je best moet doen om ertussen te komen. Vandaar haar keuze om bij dorpsbelangen te gaan met als publiek doel om iets voor het dorp te doen, maar met als persoonlijke doel om sociale contacten op te doen. Maar zoals Eenrum een vrij gesloten dorp blijkt te zijn, zie je dit ook in Vriescheloo. Hier proberen ze als dorpsraad netwerken buiten het dorp te zoeken, door ook met andere dorpsraden te overleggen. Dit blijkt

door het cultuurverschil tussen de dorpen helaas niet erg goed te werken. Alleen wanneer het gaat om noodzaak, zoals er voor zorgen dat de school in het naastgelegen dorp Veelerveen behouden blijft, werkt de samenwerking buiten het eigen netwerk. Dit is ook wel te verklaren als je terug gaat naar het idee achter sociaal kapitaal – het vormen van sociale netwerken om als collectief iets te kunnen overwinnen. Op lager schaalniveau binnen het dorp geeft de samenwerking van de verschillende kerken in Ulrum goed de positieve werking van bridging sociaal kapitaal weer. Dit heeft invloed op hoe je met z'n allen als dorp iets voor elkaar kunt betekenen. Maar ook hier is bridging sociaal kapitaal uit noodzaak geboren.

5.2 BASISCONDITIES VOOR SOCIAAL KAPITAAL

Zoals in het theoretisch kader is aangegeven wordt collectieve actie gefaciliteerd door een aantal condities die bepalend zijn voor het level van sociaal kapitaal. Sociaal vertrouwen is één van deze condities. Vertrouwen in familie, vrienden, kennissen en, niet te vergeten, burens vergemakkelijkt samenwerking en is daarom essentieel voor bonding sociaal kapitaal. In alle dorpen blijkt, in meer of minder mate, sociaal vertrouwen tussen de dorpsbewoners aanwezig te zijn. Vertrouwen blijkt in de interviews moeilijk concreet aan te geven, maar door genoemde activiteiten en gebeurtenissen als aanwezig te beschouwen. Een goed voorbeeld hiervan zijn de genoemde hechte gemeenschappen in Eenrum en Ulrum; mensen wonen er al vele jaren en zijn gehecht aan het dorp met zijn bewoners. Vandaar dat men er ook graag wil blijven wonen. Voorzitter van dorpsbelangen Ulrum gaat wel eens met buurvrouw mee naar de huisarts. Er is sprake van vertrouwen in elkaar. Dat de structuur van een dorp van invloed is op de onderlinge contacten wordt bevestigd in Wedde en Vriescheloo. In Wedde wordt de ronde structuur als verklaring voor de verbondenheid en gezelligheid in het dorp gegeven. Terwijl in Vriescheloo wel een hechte kern is waar te nemen in het dorp, maar doordat het een langgerekt dorp is blijft het bij de kern van het dorp en omvat het niet het gehele dorp. Kijkend naar de achtergrond en de ontwikkeling van het dorp kan dit deels komen doordat in Vriescheloo meer een smeltkroes is van “Loosters” en import zoals de dorpsraad het noemt. Waar thick trust belangrijk is voor het fundament van sociaal kapitaal is het door middel van thin trust, gebaseerd op reputatie en waarden en normen, essentieel om te kunnen schakelen tussen netwerken. Binnen de dorpen kun je in Eenrum zien dat door de hechte gemeenschap die er al jaren woont en actief is je moeite moet doen om er tussen te komen. Op groter schaalniveau komt in Wedde naar voren dat het opzoeken van naast gelegen dorpsraden niet zorgt voor extra verbindingen door de cultuurverschillen die er volgens eigen zeggen zijn. Het fundament voor sociaal kapitaal, thick trust, is in alle dorpen gelegd. Bij uitbreiding naar meer thin trust liggen nog mogelijkheden.

Een tweede conditie waarop sociaal kapitaal gebaseerd is, is wederkerigheid. Wederkerigheid betekent in de praktijk dat je van elkaar aankunt. Waar er in de literatuur gesproken wordt over

concrete en generieke wederkerigheid, is in de praktijk alleen generieke wederkerigheid waar te nemen. Je spreekt wederkerigheid in veel gevallen niet met elkaar af. Onderstaand citaat van de voorzitter van dorpsbelangen Ulrum laat zien dat men niet bewust bezig is met het feit dat hulp die zij nu geven over een aantal jaren aan hun gegeven zal worden, maar hij het wel fijn zouden vinden als er dan ook een buurman zou zijn bijvoorbeeld wil helpen met het snoeien van de heg.

Het (elkaar helpen) gebeurt vanuit sociale redenen, ik denk nu nog niet na dat het dan ook over een aantal jaren voor mij gebeurd. Maar ik hoop wel dat het (van elkaar aankunnen) instant blijft en de jongeren het overnemen. “ aldus de voorzitter van dorpsbelangen Ulrum.

Er is hier geen sprake van concrete wederkerigheid, maar onbewuste generieke wederkerigheid. De afwezigheid van concrete wederkerigheid zou wel de drempel kunnen zijn voor hulpbehoevende om hulp te vragen. Het is gemakkelijker om hulp te vragen, wanneer er iets voor terug kan worden gedaan.

Alleen als we kijken naar het verenigingsleven en de besturen hiervan zie je dat het wel vaak bij dezelfde mensen op het bordje komt. Hier is bij wijze van geen sprake van ik doe het dit jaar, als jij het volgend jaar doet. Wel blijkt dat de verenigingen die er zijn in alle dorpen actief zijn en proberen, ondanks de krimp, het verenigingsleven bloeiend en gevarieerd te houden. Een actief verenigingsleven zorgt voor interacteren tussen personen wat van positief effect is op het sociaal kapitaal. Het verenigingsleven is actief, maar de concentratie van leden neemt in alle dorpen zichtbaar af. In Vriescheloo, Ulrum en Wedde wordt dit duidelijk door fusies met naastgelegen voetbal- en tennisverenigingen. Dit hoeft alleen geen negatieve invloed te hebben op het sociaal kapitaal in de gemeenschap. Want zoals Korsten en de Goede (2006) stellen is het onderscheid tussen bonding en bridging ook op verenigingen van toepassing. Het is niet bevorderlijk dat men zich in opsluit in ‘eigen’ sociaal kapitaal. Door samen te gaan met een naastgelegen vereniging behoud je enerzijds de hoge concentratie leden en zorg je anderzijds voor een meer diverse omgeving. Dorpsbelangen Eenrum is bewust bezig met stimuleren van deze diversiteit door te kijken hoe nieuwe bewoners meer in aanraking kunnen komen met de verschillende verenigingen in het dorp. Enerzijds om verenigingen in bloei te houden, maar vooral om interactie tussen bewoners te stimuleren.

“Daarvoor zijn we nu op zoek naar een manier; een verenigingenmarktje of een map of website met documentatie over de verenigingen. “ (voorzitter dorpsbelangen Eenrum)

Wedde heeft dit afgelopen jaar gedaan door sportdorp Wedde te organiseren, waarbij ze inwoners kennis hebben laten maken met de verschillende verenigingen in het dorp.

5.3 CONCLUSIES

In de basiscondities sociaal vertrouwen, wederkerigheid en actief verenigingsleven die faciliteren in sociaal kapitaal zijn moeilijk concrete verschillen aan te wijzen tussen de dorpen in Noord- en Oost-Groningen. Gesteld kan worden dat alle condities in meer of minder mate aanwezig zijn. Wel moet hier het onderscheid tussen bonding en bridging sociaal kapitaal genoemd worden. Alle condities zijn op het gebied van bonding sociaal kapitaal duidelijk aanwezig. De grote van de dorpen, kleine dorpen, heeft op de aanwezigheid van bonding sociaal kapitaal positieve invloed. Op het gebied van bridging sociaal kapitaal is in alle dorpen nog winst te behalen, maar wanneer de noodzaak tot collectieve actie er is blijkt ook het bridging sociaal kapitaal naar boven te komen. Neem een fusie met een school in naastgelegen dorp of het samengaan van verschillende kerkgemeenschappen binnen een dorp.

6. ANALYSE – BEWONERSINITIATIEVEN

Waarom komen initiatieven van de grond? Wat is de trigger om initiatief te nemen? En wie nemen er initiatief of zijn betrokken bij burgerinitiatieven? Door middel van interviews met Hans van der Heide van DorpsZorg Ulrum en Bert Bos en Jakob Slob van Noaberschap de Marne zijn twee initiatieven in gemeente de Marne geanalyseerd op redenen voor initiatief die zijn voortgekomen uit de theorie. Een trigger is een mechanisme dat een proces, in dit geval een burgerinitiatief, in gang zet. Dit kan gebeuren vanuit persoonlijke, sociale of doelgerichte redenen. In dit hoofdstuk zal duidelijk worden waarom en door welke sleutelfiguren er initiatief wordt genomen.

6.1.1 TRIGGERS VOOR HET ONTSTAAN VAN DORPSZORG ULRUM

Vanuit allerlei berichten hoor je nu dat burgerparticipatie zo belangrijk is, maar eigenlijk zijn wij daar in 2009 al mee begonnen zegt Hans van der Heide (voorzitter van Dorpszorg Ulrum). Vanaf dat moment zijn de inwoners van Ulrum al aan het kijken hoe ze ideeën die in het dorp leven kunnen invullen. Natuurlijk ook gedreven door alles wat hier gebeurt ten aanzien van krimp, aldus van der Heide. Bewoners in Ulrum hebben al eerder ingezien dat ze in actie moeten komen door het verdwijnen van voorzieningen. Er worden mogelijkheden gezien, mogelijkheden als nieuwe kans.

“Wij zeggen dan ook van krimp moet je geen kramp krijgen, maar het is een nieuwe kans” (Hans van de Heide, 2014)

Één van de deelprojecten van Ulrum 2034 is DorpsZorg Ulrum. Ondanks de sluiting van het zorgcentrum Asingahof, wil men ervoor zorgen dat de mogelijkheid er is om in Ulrum oud te worden door het opplussen van de woningen en met ondersteuning van Dorpszorg die burenhulp coördineert. In de wetenschappelijke theorie wordt er onderscheid gemaakt tussen sociale, doelgerichte en persoonlijke redenen. In dit geval is er duidelijke sprake van een doelgericht motief waarbij men wil bijdragen aan de kwaliteit van het dorp. De bewoners signaleren een probleem door het sluiten van Asingahof (een trigger in de vorm van een gebeurtenis) en gaan op zoek naar een oplossing om het voorzieningenniveau voor ouderen in Ulrum op peil te houden. Een duidelijk pragmatisch motief zoals Tonkes en Verhoeven (2013) de doelgerichte redenen ook wel noemen.

Voor jongeren is dat (het verdwijnen van voorzieningen als winkels en Asingahof) niet zo erg, want een paar kilometer verderop staat ook genoeg. Dus afstand speelt dan niet zo'n rol. Maar als je ouder wordt kan het vervangen van een lampje soms al een probleem zijn. Daar kunnen wij om lachen, maar voor ouderen... (Hans van de Heide, 2014)

Dorpszorg wil hierin ouderen faciliteren. Allereerst hebben ze gezorgd voor een nieuw ontmoetingspunt van waar uit activiteiten als samen eten en breimiddagen georganiseerd kunnen blijven worden. Daarnaast is het belangrijk dat er in iedere buurt mensen zijn die om de andere mensen uit de buurt denken, aldus Hans van der Heide. En dan niet zomaar, maar op een gestructureerde manier. Elke straat of buurtje heeft een vrijwilliger die aanspreekpunt is voor zijn of haar 'buurtje'. Hierboven staat een coördinator die het overzicht bewaard.

6.1.2 TRIGGERS OM DEEL TE NEMEN AAN DORPSZORG ULRUM

De intrinsieke motivatie om het project DorpsZorg Ulrum te starten wordt gevoed door een duidelijke doelgerichte reden. Het initiatief wil bijdragen aan de kwaliteit van het dorp door het voorzieningenniveau op peil te houden. Waar in het onderzoek burgers maken hun buurt (2013) het onderscheid wordt gemaakt tussen sociale, doelgerichte en persoonlijke redenen als centraal motief om initiatief te nemen, wordt bij dit initiatief ook de splitsing gemaakt tussen de trigger voor het initiatief en de trigger voor deelname aan het initiatief. Gebleken is dat het motief op deze gebieden kan verschillen. Voetnoot hierbij is dat Hans van der Heide ook geen initiatiefnemer is, maar in de initiatiefgroep zit.

"Het is niet zozeer dat ik zelf denk, ik ben ook 60 geweest en heb misschien binnenkort ook hulp nodig, maar meer vanuit de gedachte omdat ik steeds meer mensen hoor dat het een probleem is."
Hans van der Heide (2014)

Zoals uit bovenstaand citaat blijkt zit er achter de motivatie van Hans van der Heide geen persoonlijk, doelgerichte reden.

Boutellier et al. (2012) stellen dat het opstarten van een initiatief zich kenmerkt door het tot stand komen van verbindingen, dit is ook waar te nemen bij het ontstaan van DorpsZorg Ulrum. Twee bewoners uit het dorp waren met het idee van onderlinge hulp bezig, waaronder ook de oud- dorpsconciërge. Volgens Boutellier (2011) heeft een organische manier van organiseren op een gegeven moment ook licht leiderschap nodig. Hans van der Heide leek hier de geschikte persoon voor; actief binnen het dorp, lid van de gemeenteraad en in het verleden voorzitter van dorpsbelangen. Reden voor de huidige voorzitter om hier ja op te zeggen, is onder andere geen nee kunnen zeggen. Door Denters et al. (2013) benoemd als een sociale reden. Dit heeft in essentie weinig te maken met een intrinsieke motivatie, maar kan wel geschaard worden onder je verantwoordelijk voelen voor de publieke zaak. "Ik denk ook dat het een beetje bij mij hoort, ik kan me niet anders voorstellen. Zolang ik hier woon (1972) ben ik altijd betrokken geweest bij het dorp." gaf van der Heide aan. Daarnaast vindt van der Heide het bestuurlijk interessant, mede door zijn rol in de gemeenteraad van de Marne. "ik heb wel gezegd dat als alles straks loopt, ik me terug trek". Een duidelijk aan te wijzen trigger om deel te nemen aan dit initiatief is

moeilijk aan te geven, het is een combinatie van sociale redenen (geen nee kunnen zeggen) en persoonlijke redenen (bestuurlijk interessant).

6.2 TRIGGERS VOOR HET ONTSTAAN VAN NOABERSCHAP DE MARNE

Een stel nuchtere, gepensioneerde mannen met de drang naar vrijwilligerswerk. Bert Bos is, samen met zijn rechterhand Jakob, de initiatiefnemer van Noaberschap de Marne. Bert Bos is in 2001 in Eenrum komen wonen en was op dat moment nog werkzaam in de stad. Nadat Bert Bos met prepensioen ging wilde hij wel eens weten hoe het was om vrijwilligerswerk te doen. Met vrijwilligerswerk had Jakob al veel ervaring. Al 45 jaar woonachtig in Eenrum, 44 jaar bij de vrijwillige brandweer en 37 jaar bij de EHBO. Zoals Jakob zegt; het zit gewoon in me. *“Ik zie ook niet dat ik iets extra’s doe, ik vind dit gewoon normaal.”* En nadat Jakob met pensioen ging was de samenwerking met Bert snel gevonden. Voor de samenwerking tussen Bert en Jakob, heeft Bert Bos op allerlei plekken vrijwilligerswerk gedaan en was ook nog dorpsconciërge. Toen de dorpsconciërge vanuit de gemeente wegbezuinigd moest worden, koos Bert ervoor om zonder hiërarchie boven zich op eigen houtje verder te gaan. Wat begon met de aanschaf, via crowdfunding, van een Tuk Tuk voor de klussendienst is uitgegroeid tot Noaberschap de Marne wat meer omvat dan alleen de klussendienst.

Nieuwe ervaringen opdoen door middel van vrijwilligerswerk staat bij Bert Bos voorop, waardoor de trigger voor dit initiatief in eerste instantie een persoonlijke reden is – iets nieuws willen leren en ervaren. Maar uit onderzoek van Tonkes en Verhoeven (2011) blijkt ook dat dit vaak een beperkte verklaring voor initiatief is. Terugkijkend naar het interview met Bert en Jakob zie je ook de doelstelling om iets voor andere te kunnen betekenen. Niet de bewoners afhankelijk maken, maar mensen weer in hun eigen kracht zetten.

Een duidelijke sociale reden. Iets voor de mensen om je heen betekenen, waaronder ook een doelgericht motief ligt. De sociale verbanden in Eenrum verbeteren. Maar dit staat hier duidelijk op de tweede plek, het initiatief heet namelijk bewust Noaberschap de Marne. We hoeven ons niet op één plek te richten, we hebben een algemeen plan dat je in elk dorp kunt uitrollen, aldus Bert Bos. Hiermee wordt de stelling van Denters en mede onderzoekers ontkracht dat bij burgerinitiatieven vanuit een dorp, wijk of buurt de binding met de omgeving veel meer van invloed is dan de kenmerken van de initiatiefnemer. Bij dit initiatief spelen juist wel de kenmerken en ambities van de initiatiefnemer, en heeft de binding met de omgeving niet voor het initiatief gezorgd. Vandaar ook te verklaren dat het niet dorpsafhankelijk is. Stelling van Denters gaat duidelijk wel op bij DorpsZorg Ulrum waar het initiatief gericht is op het dorp.

Naast dat dit initiatief ook zo in een ander dorp zou kunnen worden uitgerold, zien Bert en Jakob het niet als een noodzaak. *“Ik kan ook andere keuzes maken, daar ben ik vrij in.”* Maar door de

lol die ze er in hebben en de bevestiging die ze krijgen dat ze het goed doen zorgt ervoor dat ze doorgaan. Humor is de drijfveer.

6.3 KENMERKEN VAN INITIATIEFNEMERS EN BETROKKENEN

De hogere opgeleide autochtone man van boven de vijftig die uit nationaal en internationaal onderzoek naar voren komt als meest actieve burger komt in dit onderzoek ook naar boven. Voetnoot hierbij is dat er natuurlijk meerdere mensen betrokken en actief zijn en dit voor een deel toeval is. Maar ook initiatiefnemers en betrokkenen zelf benoemen dat ze een goede uitgangspositie hebben om initiatief te nemen en actief te kunnen zijn:

“eigenlijk is het wel een ideale situatie waarin wij zitten. Ik heb een goed pensioen en kom niks tekort, ik doe het voor een ander. Maar er zijn misschien ook wel mensen die het graag willen, maar zitten te worstelen met financiën, tijd of wat dan ook.” (Bert Bos, 2014)

Daarnaast is het ook belangrijk de positieve insteek en het zien van kansen van de gesproken betrokkenen te noemen. Van krimp geen kramp krijgen is hierbij een mooie passende uitspraak.

6.4 CONCLUSIES

Bij kenmerken van de initiatiefnemers en betrokkenen komt een duidelijk beeld naar voren van een positief ingesteld ouder persoon, die van een actief leven houdt met tijd, geld en kennis van zaken. Daarnaast blijken de actievelingen al een historie aan vrijwilligerswerk te hebben gedaan of nog doen.

Daarentegen zijn de triggers voor het nemen van initiatief moeilijker te plaatsen en overlappen motivaties en factoren elkaar. Wat begint met een persoonlijke motivatie krijgt een onderliggende doelgericht reden. Of een sociale reden zoals geen nee kunnen zeggen zorgt ook voor persoonlijke redenen, zoals bij de voorzitter van DorpsZorg Ulrum. Genoemd moet worden dat de trigger voor het initiatief niet ook de reden voor de initiatiefnemer of betrokkenen hoeft te zijn. Wel kan aan de trigger voor het initiatief worden afgeleid of een initiatief plaatsafhankelijk of persoonsafhankelijk is. DorpsZorg Ulrum is plaatsafhankelijk door doelgerichte redenen voor het dorp – het voorzieningenniveau op het gebied van zorg behouden. Initiatieven zijn verplaatsbaar wanneer het is gestart op basis van persoonlijke redenen in het geval van Noaberschap de Marne. Deze sleutelfiguren zijn gestart vanuit persoonlijke triggers en zijn niet afhankelijk van het dorp.

7. CONCLUSIE

Een zoektocht naar condities en factoren die het verschil in de aanwezigheid van burgerinitiatieven kunnen verklaren ligt ten grondslag aan dit onderzoek. In deze conclusie kan geen afvinklijstje worden gegeven, waarbij als alle factoren en condities op een plek aanwezig zijn (kunnen worden afgevinkt) er een burgerinitiatief is of zal ontstaan. Het onderzoek is hierdoor niet nietszeggend. Het maakt duidelijk, zoals ook de Boer et al. (2013) dat ook al eens concludeerde, dat elk initiatief situationeel bepaald is en zich niet van bovenaf laat sturen. Om tot een volledige eindconclusie te komen wordt eerst antwoord gegeven op de drie deelvragen. Op basis hiervan komt de eindconclusie van dit onderzoek naar voren met daarbij horend een nieuw model met factoren en condities voor burgerinitiatieven. Tijdens het onderzoek zijn nieuwe vragen ontstaan, deze aanbevelingen voor verder onderzoek komen na de conclusie aan bod. Als laatste is er gereflecteerd op het onderzoek.

7.1 CONCLUSIES

Waar de opzet van de deelvragen is opgebouwd van samenlevingsniveau (deelvraag één), via dorpsniveau (deelvraag twee), naar de dorpsbewoner (deelvraag drie) is gebleken dat de dorpsbewoner in de conclusie voorop moet staan. De intrinsieke motivatie van initiatiefnemers en betrokkenen blijkt de belangrijkste essentiële brandstof voor initiatief te zijn.

De derde deelvraag omvatte de vraag wat bewoners motiveert om initiatief te nemen. In de literatuur worden sociale redenen als meest genoemde motivatie genomen om initiatief te nemen. Sociale redenen zijn op de achtergrond inderdaad aanwezig bij initiatiefnemers en betrokkenen in Noord-Groningen, maar vanuit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat sociale redenen niet de trigger tot initiatief zijn op het gebied van burgerinitiatieven in de informele zorg. Persoonlijke redenen (ervaring opdoen met vrijwilligerswerk) en doelgerichte redenen (voorzieningenniveau op peil houden) zorgen voor werkelijke actie. Waar bij doelgerichte redenen triggers in de vorm van gebeurtenissen, zoals de sluiting van een verzorgingshuis, plaatsafhankelijkheid meespeelt, zijn bij persoonlijke redenen sleutelfiguren de sleutel tot succes.

In de eerste deelvraag stond de vraag in welke georganiseerde samenleving burgerinitiatieven ontstaan en de rol van de overheid hierin centraal. In Noord-Groningen, waar bovengenoemde sleutelfiguren zijn opgestaan en triggers zich hebben voor gedaan en nog steeds voordoen, werkt de gemeente op een manier die aan alle eisen uit de theorie voldoet om burgerinitiatieven te laten floreren. De overheid heeft zich hier naast de burger gepositioneerd en de organisatie is ingericht vanuit burgerlogica. Een wisselwerking tussen een faciliterend gemeente en inspirerend bewoners is waar te nemen. Als je hiertegenover de gemeente Bellingwedde zet die

de regie volledig in handen blijft houden is er hier nog een duidelijke rol voor de gemeente weggelegd om ruimte aan burgers te geven, de agenda neer te zetten en voor inbedding van burgerinitiatieven binnen de organisatie te zorgen. Maar voorzichtigheid is geboden om dit als verklarende factor te nemen voor het grote verschil in aantal burgerinitiatieven tussen Noord- en Oost-Groningen. Er zijn namelijk ook factoren waar de overheid geen directe invloed op heeft. De segmenten Toerusting en Animo uit het ACTIE-model lijken in minder mate aanwezig in de gemeente Bellingwedde. Om de continuïteit van zorg te waarborgen voor alle bewoners zodat er geen mensen tussen wal en schip raken is er dus gekozen voor totale regie vanuit de gemeente. Dit heeft in ieder geval geen positieve werking op het ontstaan van burgerinitiatieven, er zal ruimte moeten worden gegeven om sleutelfiguren te laten excelleren en/of om triggers in de vorm van gebeurtenissen te laten ontstaan.

De aanwezigheid van basiscondities die bepalend zijn voor het level van sociaal kapitaal in een gemeenschap zijn in deelvraag twee onderzocht. In het begin van dit onderzoek leek de aanwezigheid of afwezigheid van basiscondities in dorpen van noodzakelijke waarden te zijn en een te verwachte verklarende factor te worden. Noaberschap de Marne bewijst allereerst al het tegendeel door niet plaatsafhankelijk te zijn, dit initiatief is niet afhankelijk van de aanwezigheid van basiscondities in het dorp. Daarnaast blijken de onderzochte basiscondities, vertrouwen, actief verenigingsleven en wederkerigheid, in alle dorpen min of meer aanwezig te zijn. Duidelijke verschillen tussen de dorpen in Noord- en Oost Groningen zijn moeilijk aan te wijzen, de condities die faciliteren in collectieve actie zijn in alle dorpen aangetoond. Wel is er voornamelijk sprake van bonding sociaal kapitaal. Briding sociaal kapitaal wordt pas getriggerd bij noodzaak zoals een fusie met een naastgelegen voetbalclub bij te weinig leden, maar hierbij moet ook gezegd worden dat dit zowel van toepassing is op Noord-Groningse als Oost-Groningse dorpen. De onderzochte basiscondities blijken dus in alle dorpen aanwezig te zijn, van positieve invloed te zijn, maar niet het verschil tussen het aantal burgerinitiatieven te kunnen verklaren. Wel is in de praktijk gebleken dat er een aantal basiscondities aan het rijtje moeten worden toegevoegd, namelijk de kenmerken van initiatiefnemers en betrokken. Waar je de maatschappelijke betrokkenheid van bewoners kunt aflezen in het verenigingsleven, missen tijd, kennis en financieel onafhankelijk als belangrijke basiscondities in dit onderzoek. Dit zijn geen basiscondities voor sociaal kapitaal, maar faciliteren wel in het kunnen nemen van initiatief.

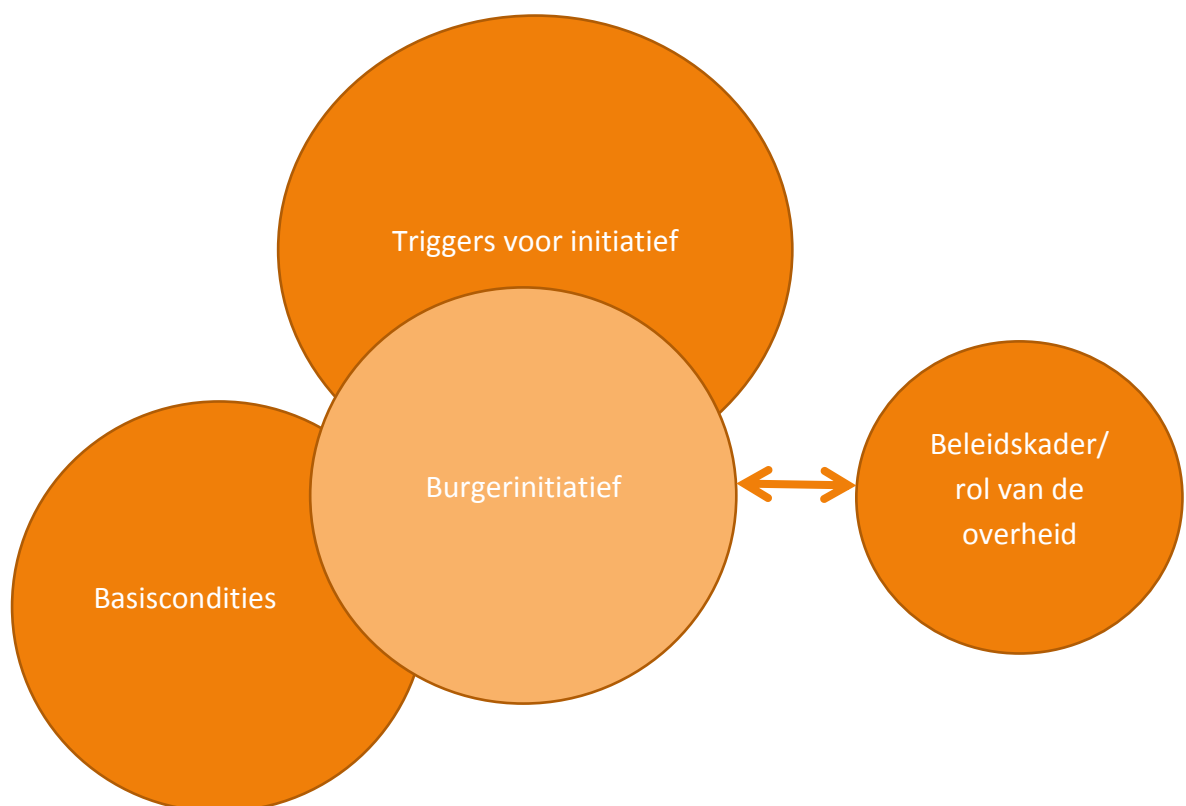
“eigenlijk is het wel een ideale situatie waarin wij zitten. Ik heb een goed pensioen en kom niks tekort, ik doe het voor een ander. Maar er zijn misschien ook wel mensen die het graag willen, maar zitten te worstelen met financiën, tijd of wat dan ook.” (Bert Bos, 2014)

Maar hoe lang blijft deze bovenstaande ideale situatie bestaan? De wrijving tussen langer moeten werken in combinatie met een toenemende vraag naar informele zorg is in veel gesprekken aan de orde gekomen. Een belangrijke vraag voor de toekomst en voor nu een essentiële toevoeging aan de basiscondities.

7.1.2 BEANTWOORDING VAN DE HOOFDVRAAG

Aan de hand van de onderzoeksresultaten en conclusies op de deelvragen wordt geprobeerd antwoord te geven op de hoofdvraag: “Welke condities en factoren verklaren de verschillen tussen dorpen in de provincie Groningen aangaande de ontwikkeling van burgerinitiatieven op het gebied van niet-medische zorg?”

Zoals eerder aangegeven kan er geen blauwdruk of afvinklijstje van benodigde condities worden gegeven, maar zijn er wel factoren en condities die van positieve invloed zijn op het nemen van initiatief. Onderstaan inductief model maakt dit visueel. Dit model is gebaseerd op het deductieve model aan het eind van het theoretisch kader en de resultaten uit het empirisch onderzoek. Het inductieve model is anders ten opzichte van het deductieve model aangezien het deductieve model alleen gebaseerd was op theorieën en concepten en onderstaand model een overzicht geeft van de uitkomsten van het gehele onderzoek.

Figuur 4: inductief model op basis van deductief conceptueel model en resultaten uit het onderzoek

Triggers voor initiatief: doelgerichte redenen, sociale redenen, persoonlijke redenen.

Beleidskader: ruimte geven en orde scheppen, inbedding, empathie, schakelen tussen faciliteren, stimuleren, coproduceren

Basiscondities: tijd, financiële onafhankelijkheid en kennis bij bewoners, sociaal vertrouwen, actief verenigingsleven en wederkerigheid

Geen enkel initiatief is gelijk en allen hebben een eigen dynamiek. Kijkend naar de drie niveaus waarop onderzoek is gedaan, is hier de dorpsbewoners als het meest uniek te noemen. Het is dan eigenlijk ook geen toeval dat de dorpsbewoners de meeste invloed heeft op het wel of niet ontstaan van burgerinitiatieven. In dit onderzoek zijn de aanwezigheid van sleutelfiguren of triggers in de vorm van gebeurtenissen essentieel gebleken om het verschil tussen het aantal initiatieven in Noord- en Oost-Groningen te verklaren. De vraag 'wat geeft de doorslag?' kan dan ook beantwoord worden met sleutelfiguren en triggers in de vorm van gebeurtenissen. De aanwezigheid van de basiscondities, sociaal vertrouwen, actief verenigingsleven en wederkerigheid, zoals die vanuit de literatuur zijn onderzocht zorgen niet voor aantoonbare verschillen tussen Noord- en Oost Groningse dorpen. Deze condities zijn in alle dorpen aanwezig, waardoor de vraag 'wat is nodig?' wel beantwoord kan worden met basiscondities maar niet voor het antwoord op de hoofdvraag zorgt. Door het toevoegen van een aantal basiscondities in het inductief model zou dit in een volgend onderzoek wel voor verschillen in de aanwezigheid van basiscondities kunnen zorgen, aangezien sleutelfiguren leunen op de basiscondities tijd, kennis en financiële afhankelijkheid. Verder is het van groot belang gebleken dat de gemeente zich naast de burger plaatst. De overheid is niet strikt noodzakelijk bij een succesvol burgerinitiatief, zoals in het conceptueel model werd vermoed. Het wel of niet nemen van initiatief ligt buiten de directe invloedssfeer van de overheid, maar zijn kunnen het proces naar een succesvol initiatief vergemakkelijken door inbedding en empathie binnen de organisatie. De vraag 'wat werkt ondersteunend?' is dus een gemeente als gemeente de Marne die zich naast de burger plaatst en mensgericht faciliteert door middel van een bijvoorbeeld een vitaliteitscoördinator. Gemeente Bellingwedde houdt in tegenstelling met gemeente de Marne de touwtjes in handen en registreert vanuit het gemeentehuis.

Kortom, waar in de literatuur de aan- of afwezigheid van basiscondities van essentieel belang werd geacht in het faciliteren van burgerinitiatieven, het totaal verschillende beleid van beide gemeenten tijdens interviews als zeer opmerkelijk kan worden beschouwd, ligt in dit onderzoek in de provincie Groningen uiteindelijk de sleutel tot succes bij triggers in de vorm van gebeurtenissen en sleutelfiguren die deze triggers oppakken of vanuit persoonlijke triggers initiatief nemen. De aanwezigheid van basiscondities heeft in dit onderzoeken namelijk niet voor

aantoonbare verschillen gezorgd en de overheid kan geen directe invloed uitoefenen op het ontstaan van burgerinitiatieven. Een op bewoners gerichte faciliterende overheid heeft wel een belangrijke indirecte invloed op de ontwikkeling van initiatieven.

Om deze conclusie te testen kan bij wijze van spreken een Bert Bos als sleutelfiguur in Wedde neer gezet worden om te kijken wat er ontstaat. Of kan het busje van Oosterlengte dat maaltijden bezorgt in Vriescheloo stoppen met rondrijden om te kijken hoe snel bewoners door deze gebeurtenis het heft in handen kunnen en zullen nemen in Oost-Groningen.

7.2 AANBEVELINGEN VOOR VERVOLGONDERZOEK

- De regie ligt in handen van de samenleving. Maar welke kenmerken heeft deze samenleving en hoezeer verschillen Noord-Groningers van Oost-Groningers? In een volgende onderzoek is het interessant om te kijken welke karaktereigenschappen Noord-Groningers van Oost-Groningers onderscheid en de wellichte invloed hiervan op het nemen van initiatief. In het beleid is namelijk al te merken dat er ook wordt ingespeeld op wat men van zijn inwoners kan verwachten. In dit onderzoek zal dan de geschiedenis van beide gemeenten een belangrijke rol moeten spelen.
- Heel Nederland krijgt te maken met de decentralisatie van de zorg. Dit onderzoek bevat een gedeelte van een groter geheel. Maar dit gedeelte heeft wel unieke gebiedskenmerken waar men mee te maken heeft en krijgt, zoals krimp en vergrijzing. Een onderzoek naar condities en factoren voor burgerinitiatieven in de informele zorg in een stedelijke setting zou tot hele andere conclusies kunnen komen. Het zou interessant zijn om de benodigde condities en factoren in een stedelijke setting te vergelijken met dit onderzoek dat gehouden is in plattelandsgemeenten.

7.3 REFLECTIE OP HET ONDERZOEK

In dit onderzoek is er op zoek gegaan naar condities en factoren die het verschil in de aanwezigheid van burgerinitiatieven tussen Noord- en Oost-Groningen verklaren. Theoretisch en empirisch onderzoek hebben voor het beantwoorden van deze vraag gezorgd. Echter moeten er wel een paar kanttekeningen gemaakt worden, zodat de lezer het onderzoek op waarde kan schatten.

Een belangrijk punt van aandacht is de plaats- en tijdsafhankelijkheid van dit onderzoek. Zoals geconcludeerd zijn burgerinitiatieven uniek en situationeel. Gemene deler is dat er geen duidelijk gemeenschappelijk kenmerk is. Wel zijn er condities en factoren naar voren gekomen

die van positieven invloed zijn op het nemen van initiatief, maar deze zijn dus situationeel. Het is daarom belangrijk om nogmaals aandacht te vestigen op de methode van onderzoek. Er zijn gemeenten en dorpen in Noord- en Oost-Groningen die in basis gelijk zijn, maar verschillen in het aantal burgerinitiatieven. Aandachtspunt hierbij is dat is gebleken dat gemeente de Marne toch wel duidelijk voorloopt in het faciliteren van burgerinitiatieven op haar buurgemeenten in Noord-Groningen. Daarnaast vertegenwoordigen de gekozen de dorpen niet de dorpen uit de gehele gemeente. Het onderzoeken van meerdere dorpen en initiatieven in de gemeenten was door de tijd die voor het onderzoek staat niet mogelijk. Het onderzoeken van meer dorpen en initiatieven had voor meer bewijsmateriaal gezorgd waardoor de conclusie harder gemaakt kon worden. Wel heeft de onderzoeker het vooronderzoek uitgevoerd. Hierdoor is er een algemeen beeld en kennis over de initiatieven in provincie Groningen aanwezig en is er ook contact geweest met initiatieven die niet zijn meegenomen in dit onderzoek.

Triggers en sleutelfiguren zorgen voor het ontstaan van burgerinitiatieven in Noord-Groningen. Dit wil niet zeggen dat deze triggers en sleutelfiguren in Oost-Groningen missen. Het is namelijk niet gelukt om initiatieven te vinden die zijn mislukt om te kijken welke afwezige factoren en condities ervoor hebben gezorgd dat het is misgelopen. In het begin van het onderzoeksproces is op zoek gegaan naar initiatieven die niet geslaagd zijn. Ook tijdens de interviews met de gemeente en dorpen in Bellingwedde is hiernaar gevraagd, maar dit heeft tot niets geleidt. Door het interviewen van niet-succes verhalen naast de succes verhalen kon de conclusies van dit onderzoek 'harder' maken.

Iets meer nuance in het aanbrenge van de streep tussen Noord- en Oost-Groningen in het begin van het onderzoek was gewenst geweest. Vanuit het vooronderzoek is dit een logische streep, maar in de praktijk blijken er ook beginnende burgerinitiatieven in Oost-Groningen te ontstaan. Daarnaast zijn hier ook al initiatieven zoals een dorpschooltuin aanwezig. Dit is niet op het gebied van de informele zorg, maar laat wel zien dat de dorpsbewoners in staat zijn om het heft in handen te nemen.

BIBLIOGRAFIE

- Avontuur, I., Knaack, F., Kolck, F. van, Rijnkels, H. & Schortingshuis, A. (2010) *Anders met minder in de Wmo*. Amersfoort: BMC.
- Biene, M. van., Damoiseaux, D. & Dalm, R. van / Ruimtevolk (2014) *Vraag het dorpsbewoners zelf*. Beschikbaar via: <http://ruimtevolk.nl/blog/vraag-het-de-dorpsbewoners-zelf/> [Geraadpleegd op 07-01-2014]
- Boer, N. de, Diepen, A. van. & Meijs, L. (2013) *Swingen met lokale kracht*. Den Haag: RMO.
- Boutellier, H. (2011) *De improvisatiemaatschappij*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Boutellier, H., Huygen, A. & Marissingen, E. van. (2012) *Conditie voor zelforganisaties*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- CAB (2013) *Notitie gebiedsopgaven BMW-E-DAL gemeenten*. Groningen: CAB
- Castells, M. (2002) Local and Global: Cities in the Network Society. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 93 (5), pp. 548-558.
- Castells, M. (2004) *The information age: economy, society and culture, Volume 3: The power of identity*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Castells, M. (2010) *The information age: economy, society and culture, Volume 1: The rise of the network society*. 2^e editie. Oxford: Wiley-Blackwell.
- CBS (2013) *Statline*. Beschikbaar via: <http://statline.cbs.nl/statweb/> [Geraadpleegd op 20-02-2014]
- Coleman, J. (1990) *Foundation of social theory*. Cambridge: University Press.
- Companen (2011) *Woon-en leefbaarheidsplan: toekomst voor kwaliteit en ruimte*. Arnhem: Companen.
- Denters, S.A.H., Tonkes, E.H., Verhoeven, I. & Bakker, J.H.M. (2013) *Burgers maken hun buurt*. Den Haag: Platform 31
- Dictus, D. (2013) *Samen sterk: instituties voor collectieve actie in het verleden en heden*. Universiteit Utrecht.
- Edelenbos, J., Klok, P.J. & Tatenhove, J. van (2009) The institutional embedding of interactive policy making; insights from a comparative research based on eight interactive projects in the netherlands. *The American Review of Public Administration*, 39 (2), pp. 125-148.
- Flowerdew, R. & Martin, D. (2005) *Methods in human geography*. New York: Routledge
- Granovetter, M.S. (1973) The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), pp. 1360-1380.

- Hannifan, L. (1916) The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* (67) pp. 130-138.
- Hurenkamp, E., Tonkes, E.H., Duyvendak, J. (2006) *Wat burgers bezielt*. Rotterdam: Veenman Drukkers.
- KAW (2011) *Regionaal woon-en leefbaarheidsplan: van krimp naar kwaliteit*. Groningen: KAW
- Klaasens, M. & Beek, A. (2013) Ruimte voor ouderen. *Agora*, 3, pp. 4-7.
- Korsten, A. & Goede, P. de (2006) *Bouwen aan vertrouwen*. Elsevier.
- Lochner, K., Kawachi, I. & Kennedy, B. (1999) Social capital: a guide to its measurement. *Health & Place*, 5, pp. 259-270.
- Meerman, N. & Castelijns, E. (2013) Sluiting 800 verzorgingshuizen dreigt. *Volkscrant*, 21-02.
- Mensink, W., Boele, A. & Houwelingen, P. van (2013) *Burgerinitiatieven in de zorg nog schaars*. Beschikbaar via: [http://www.scp.nl/Nieuws/Burgerinitiatieven in de zorg zijn nog schaars](http://www.scp.nl/Nieuws/Burgerinitiatieven_in_de_zorg_zijn_nog_schaars) [Geraadpleegd op 25-01-2014].
- Moor, T. de (2009) The silent revolution: a new perspective on the emergence of common, guilds and other forms of corporate action in Western Europe. In: Lucassen, J., Moor, T. de & Zanden, J. van. (red.) *The return of the guilds: Internatiol Review of Social History Supplements*. pp. 175-208.
- Nienhuis, I., Dijk, T. van & Roo, G. de (2011) Let's collaborate! But who's really collaborating? Individual interest as a leitmotiv for urban renewal and regeneration strategies. *Planning theory & practices*, pp. 95-109.
- Noaberschap de Marne (2014) *Noaberschap de Marne*. Beschikbaar via: <http://www.noaberschapdemarne.nl/noaberschap-de-marne> [Geraadpleegd op 10-04-2014]
- 'O Leary, Z. (2010) *The essential guide to doing your research project*. Thousand Oaks: SAGE publications.
- Perkins, D. & Brown, B. (1996) The ecology of empowerment: predicting participation in community organizations. *Journal of Social Issues*, 52 (1), pp. 85-110.
- Planbureau voor de Leefomgeving (2013) *Vergrijzing en Ruimte: gevolgen voor de woningmarkt, vrijetijdsbesteding, mobiliteit en regionale economie*. Den Haag: Uitgeverij PBL.
- Portes, A. & Landholt, P. (1996) The downside of social capital. *The American Prospect*, 26, pp. 18-21.
- Project 2034 (2014) *Project Ulrum 2034*. Beschikbaar via: <http://www.project2034.nl/> [Geraadpleegd op 25-03-2014]
- Provincie Groningen (2013) *Ruimte voor Daadkracht*. Provinciaal beleid bevolkingsdaling. Groningen: provincie Groningen.
- Putnam, R. (2000) *Bowling alone*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.

Sampson, R., Morenhoff, J. & Earls, F. (1999) Beyond social capital: spatial dynamics of collective efficacy for children. *American Sociological Review*. pp. 633-660.

Selman, P. (2001) Social capital, sustainability and environmental Planning. *Planning Theory and Practice*, 2, pp. 13-30.

Tonkes, E.H. & Verhoeven, I. (2011) *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Verba, S., Schlozman, K.L., Brady, H. & Nie, N.H. (1993) Citizen Activity – Who Participates – What do they say. *American Political Science Review*, 87 (2), pp. 303-318.

VROM (2010) *Senioren op de woningmarkt. Nieuwe generaties, andere eisen en wensen*. Den Haag: VROM.

BIJLAGE 1: INVENTARISATIE NIET-MEDISCHE ZORGINITIATIEVEN PROVINCIE GRONINGEN

Naam:	Waar:	Wat:	Website:
A: Goud Oud	Warffum	Dorpsinitiatief voor haalbaarheidsonderzoek naar een vernieuwend concept voor Wonen, Zorg & Welzijn. Na het verdwijnen van het verzorgingshuis hebben de dorpsbewoners zich de vraag gesteld: hoe organiseer je dan toch de zorg in je dorp? De warfummers zijn nu bezig om te kijken of hun wens (een hofje met zorg-geschikte woningen terug bouwen op de plek van het verzorgingshuis) haalbaar is.	www.goudoudinwarffum.nl
B: Deeltijdwonen in de Marne	Gemeente de Marne	Tijdelijk huren van leegstaand vastgoed als woon-zorghuis of broedplaats. Er worden gezondheidsarrangementen aangeboden waarbij er gezorgd wordt voor huisvesting. Ook is het mogelijk voor mantelzorgers die niet in de regio wonen om logeerruimtes te huren. Het experiment wil een impuls geven aan het leegstaand vastgoed door hier nieuwe verdienmodellen aan te koppelen.	http://bottomup.ruimtevolk.nl/initiatief/deeltijdwonen-de-marne/
C: Sint Jan Kloosterburen	Kloosterburen	Een integrale aanpak van wonen, werken, zorg en cultuur die de leefbaarheid van het dorp versterken. De filosofie van Sint Jan is dat het zowel gaat om zorgen voor als om zorgen dat - je biedt hulp waar dat nodig is, en tegelijkertijd zorg je dat een ieder zoveel mogelijk zijn of haar zelfstandigheid kan behouden.	www.sintjankloosterburen.nl
D: Buurtbox	Haren	Sociale marktplaats voor het vragen en aanbieden van hulp. Het gaat om kleine sociale klussen zoals het knippen van een heg of helpen bij het bijspijkeren van Nederlands. Met dit project wil men de sociale cohesie verbeteren en de zelfredzaamheid bevorderen in	http://www.buurtbox.nl/

		Haren.	
E: Steunste Bellingwolde	Bellingwolde	De steunsteemedewerker is in het dorp aanwezig om kleine problemen en klussen op te lossen. Te denken valt aan het vervangen van een lamp. Achter de steunsteemedewerker staat een team van vrijwilligers. Ook worden de jongeren in het dorp ingezet om de ouderen te helpen. De steunstees, behoren tot de oudste initiatieven als het gaat om zorg in krimpende gebieden. Ze worden gedragen door bewoners, maar zijn een initiatief van gemeente, welzijns- en zorgorganisaties en woningcorporaties.	http://www.lokaaloket.nl/bellingwedde/aanbieder.php?id=30
F: Project Ulrum 2034	Ulrum	Het plan Ulrum 2034 wil antwoord geven op terugloop van de leefbaarheid in het dorp door de gevolgen van de krimp. Onder dit plan valt onder ander DorpsZorg Ulrum. DorpsZorg heeft tot doel om ervoor te zorgen dat alle Ulrummers, ook degene die zorg in welke vorm dan ook nodig hebben, kunnen wonen en leven in Ulrum zolang zij willen. Men is bezig met een vrijwilligersnetwerk en een ontmoetingspunt, en aan het nadenken over mogelijkheden van beschermd en collectief wonen	www.project2034.nl
G: Zorgcoöperatie Loppersum	Loppersum	De zorgcoöperatie Loppersum is opgericht met het doel om oude lopsters thuis te laten blijven wonen. Het doel is dat ouderen aanzet komen en niet meer afhankelijk zijn van de overheid. Het uitgangspunt is dat ouderen zelf meebepalen over hoe hun oude dag eruit komt te zien. Er wordt niet alleen gedacht aan zorg, maar ook aan boodschappen doen, theaterbezoek of samen koken.	http://www.noorderkrant.nl/nieuws/15416/nieuwe-zorgcooperatie-in-loppersum/
H: Verzoamelstee Onderdendam	Onderdendam	Mensen de mogelijkheid te geven zo lang mogelijk in het eigen dorp te blijven wonen, mede door het aanbieden van (digitale) voorzieningen in het dorps huis. Ook probeert de Verzoamelstee het dorp sociaal te versterken en mensen te verbinden. Naast Onderdendam	http://www.onderdendam.com/verzoamelstee-2/

		loopt het project ook in Adorp en Thesinge.	
I: Eettafel	Oosterhaar		
J: Supermarkt de Superrr	Holwierde	Het behouden van de supermarkt (+koffietafel) in het dorp is gelukt door de grote betrokkenheid van de dorpsbewoners. Dit is ook mede gelukt doordat mensen met een verstandelijke beperking hier nu aan het werk zijn in het kader van dagbesteding. Door de aanwezigheid van een koffietafel in de winkel is het nu ook een ontmoetingspunt. Noodzakelijk is wel dat de dorpsbewoners trouw klant van de winkel blijven	http://roegenroem.nl/2010/12/10/de-heer-en-mevrouw-wiersema/
K: ZorgSuper	Woldendorp	Na het sluiten van de supermarkt in Woldendorp is er nu een herstart gemaakt. Er is combinatie van een supermarkt met een dorpspunt voor terug gekomen. Men hoopt hiermee de leefbaarheid en sociale samenhang in Woldendorp op peil te houden.	http://www.stichtingdbf.nl/pageid=68/articleid=124/Zorgsuper_Woldendorp.html#.Uu-7-T15NMY
L: Dorpspunt Godlinze	Godlinze	Dorpspunt voor info, advies, ondersteuning, ontmoeting en ontspanning. Doel van dit dorpspunt is om mensen in beweging te houden door activiteiten zoals samen eten en koffie drinken. Daarnaast heeft het ook als taak om een 'wegwijzer' te zijn op het gebied van wonen, zorg en welzijn.	
M: Tuk Tuk Eenrum	Eenrum e.o.	De klussendienst is door een oud dorpsconciërge opgericht. Oud en jong voeren klussen in en om het huis uit bij kwetsbare groepen zoals ouderen en mindervalide. Door middel van crowdfunding voor sociale projecten is er geld ingezameld om dit project te kunnen starten. Hier is bijvoorbeeld een 'Tuk Tuk' voor gekocht die het imago van de klussendienst is, maar vooral ook ervoor zorgt dat de vrijwilligers slagvaardiger aan het werk kunnen.	http://www.voorjebuurt.nl/project/klussendienst-tuk-tuk
N: Stichting Dorpshuis Pieterburen	Pieterburen	De leegstaande kerk wordt getransformeerd tot een dorpshuis. Een plek om sinterklaas te kunnen vieren en met elkaar te kunnen eten.	http://www.dorpshuispieterburen.nl/

		In 2012 was het projectplan helemaal klaar: een dorps huis op de begane grond met hierboven 9 hotelkamers die er mede voor zorgen dat de exploitatie rond is. Op dit moment is er gestart met de verbouwing. Uiteindelijk hoopt men dat het dorps huis als basis kan fungeren van waaruit ook activiteiten op het gebied van niet-medische zorg kunnen worden georganiseerd.	
O: Buurthuis kamer	Aduard	Een ontmoetingsplek voor en door ouderen. Naast een ontmoetingsplek is er ook eigen bibliotheek van ingebrachte boeken die gratis geleend kunnen worden. Verder is er ook een hulpmiddelenmagazijn voor het lenen van hulpmiddelen. De gedachte hierachter is om zoveel mogelijk lokaal her te gebruiken.	
P: Initiatiefgroep Zorg	Wagenborgen	Een groep bewoners uit Wagenborgen is een initiatief gestart naar aanleiding van de veranderingen op gebied van de ouderenzorg en de gevolgen hiervan op het voortbestaan van het lokale woon-zorgcentrum. De initiatiefgroep heeft het heft in eigen handen genomen en gaat op zoek naar nieuwe mogelijkheden.	
Q: Zorgpension	Spijk		

Opzetten van de interviews

Het benaderen van de geïnterviewden is in het geval van de interviews met de gemeente de Marne en de burgerinitiatieven gebeurt door het netwerk van KAW, waar de onderzoeker werkt, te gebruiken. Met de gemeente Bellingwedde en dorpsbelangenverenigingen en dorpsraden is het eerste contact via de mail gelegd. Later is er per e-mail of telefonisch een afspraak gemaakt. Alle personen die benaderd zijn voor een interview wilden meewerken. De interviews zijn gehouden op de locatie waar de geïnterviewde werkt, in het geval van de gemeente, of woont. Deze locaties zijn door de geïnterviewde aangedragen. Tabel 3 in hoofdstuk 3 geeft een overzicht van wie er geïnterviewd zijn.

Vorbereiding van de interviews

De opzet van de interviews was semigestructureerd. Hierdoor was er de mogelijkheid om in te gaan op de situatie die zich voordeed. De interviewvragen (bijlagen 3, 4 en 5) dienden als leidraad, maar er was ook ruimte om door te vragen en onvoorbereide vragen te stellen. De vragenlijsten bevatten een introductie, kern en afsluiting. De introductievragen waren bedoeld voor de eerste kennismaking tussen interviewer en geïnterviewde. De kern bestond uit vragen waarmee de onderzoeksvragen beantwoord kunnen worden. Deze vragen zijn opgebouwd vanuit de informatie en condities die zijn voortgekomen uit het theoretisch kader. De afsluitende vragen zorgden voor de afronding van het interview. Gekozen is om voor elke niveau, (gemeentelijk niveau, dorpsniveau en dorpsbewoner) een eigen vragenlijst te maken. Er is wel in elk interview, tijdens de kern, gerefereerd aan de andere niveaus.

Doel van de interviews

Gemeenten: Een beeld krijgen hoe de organisatie is ingericht om burgerinitiatieven te ondersteunen. Hoe kan de gemeente inspelen op de wensen en ideeën van burgers? Belangrijk om te weten wat voor rol ze op dit moment innemen, en vooral ook belangrijk welke rol willen ze zelf graag invullen. Wat werkt volgens hun het beste? Hierbij is ook van belang om te horen welke strubbelingen zij zien (bij gemeente en bewoners) en wat succesverhalen zijn.

Dorp (dorpsbelangen als vertegenwoordiging van het dorp): Een beeld krijgen van het sociale netwerk in het dorp. Hoe zijn de onderlinge contacten? Wat zijn er voor organisaties? Hoe actief is men? Om uiteindelijk te kunnen kijken wat dit voor invloed kan hebben gehad op het wel of niet ontstaan van een burgerinitiatief.

Initiatiefnemer: Een beeld krijgen van de motivaties en drijfveren van burgers om hun initiatief gestalte te geven. Hierbij komt ook de achtergrond van de initiatiefnemers en betrokkenen aan de orde. Wie neemt er initiatief en waarom? Hierdoor kom je erachter wat voor type bewoners of gebeurtenissen je nodig hebt voor een succesvol verhaal.

Introductie

Schets van het onderzoek en doel van dit interview

- Vindt u het goed dat ik het interview opneem?
- Mag ik uw naam vermelden of wilt u liever anoniem blijven?
- Wat is uw functie bij de gemeente?
 - o Relatie met bewonersinitiatieven

Kern (beleidskader)

- Hoe staat het met het aantal bewonersinitiatieven in de Gemeente?
 - o Wat voor? Hoeveel?
 - o Nog herinneren wanneer eerste bottom-up project vanuit bewoners was?
 - o Zijn er voor uw idee veel burgerinitiatieven in deze gemeente i.v.m. andere gemeenten in de provincie?
- Wat is jullie beleid als gemeente t.a.v. burgerinitiatieven?
 - o Hoe proberen jullie aan te sluiten bij burgers – voorbeeld!
 - o Activeren - terugtrekkend
 - o Faciliteren, ondersteunen, coproduceren
 - o Is dit de gewenste rol/positie?
 - o Budgeten
- Wat is jullie doel van het beleid?
 - o Werkt het voor jullie idee goed?
- Wat zijn de succesfactoren in hoe jullie initiatieven proberen te ondersteunen?
 - o Voorbeeld van een initiatief
- Wat zijn de strubbelingen voor de gemeente om de initiatieven te ondersteunen?
 - o Voorbeeld van een initiatief
- Wie moeten volgens u het meeste wennen aan de nieuwe samenleving?
 - o Overheid
 - o Bewoners
 - o Welke kenmerken zorgen hiervoor?

Kern (basiscondities en triggercondities)

- Welke dorpskenmerken hebben positieve invloed op het nemen van initiatief?
 - o Sprake van vertrouwen?
 - o Actief verenigingsleven?

- Wederkerigheid
- Zijn er bewoners in deze gemeente die een burgerinitiatief succesvol kunnen maken?
 - Wat hebben deze bewoners voor kenmerken?
 - Vanuit welke motieven doen zij dit?

Afsluiting

- Hoe zien jullie deze gemeente over 10-20 jaar op het gebied van burgerinitiatieven?
- Heeft u een idee waarom het hier wel werkt/niet werkt en op andere plekken wel/niet?
 - Wat moet er veranderen? Wat zorgt hiervoor?
- Zijn er volgens u nog zaken onderbelicht gebleven in dit interview?

Introductie

Schets van het onderzoek en doel van dit interview

- Vindt u het goed dat ik het interview opneem?
- Mag ik uw naam vermelden of wilt u liever anoniem blijven?
- Wat zijn uw werkzaamheden bij dorpsbelangen?
 - o Functie
 - o Waarom bij dorpsbelangen?
 - o Evenementen, bijeenkomsten, etc.

Kern (basiscondities)

- Kunt u iets over de dit dorp vertellen
 - o Geschiedenis
 - o Kenmerken
 - o bewoners
- Hoe actief is het verenigingsleven in dit dorp?
 - o Krimp te merken?
 - o Wie zijn er actief?
 - o Sport, kerk, zorg
- Wat zijn volgens u de redenen om actief te zijn in dit dorp?
 - o Publiek of sociaal doel
- Hoe is de onderlinge band tussen deze verenigingen?
- Merkt u dat er onderling vertrouwen is in dit dorp?
 - o Meer dan in andere dorpen?
 - o Waar heeft de mate van vertrouwen mee te maken?
- Hebben we te maken met een open of gesloten dorp? Waarom?
 - o Netwerken ook naar buiten toe?
 - o In eigen kring willen oplossen?
- Wordt er in dit dorp veel onderling voor elkaar gedaan?
 - o Wordt daar een tegenprestatie van verwacht?

Kern (relatie met beleidskader en triggercondities)

- Is de capaciteit in dit dorp aanwezig om onderlinge hulp zelf te regelen (n.a.v. de onderwerpen waar het zonet over gehad hebben)?
 - o Netwerk

- Vertrouwen
- Actieve bewoners
- Iets voor een ander willen doen
- Hoe wordt je in dit dorp ondersteund bij het beginnen van een initiatief?
 - Rol gemeente (positief/negatief)
 - Rol dorpsbelangen
 - Dorpsondernemers

Afsluiting

- Ziet u een positieve toekomst voor burgerinitiatieven op gebied van informele zorg in dit dorp?
- Heeft u een idee waarom het hier wel werkt/niet werkt en op andere plekken wel/niet?
 - Wat moet er veranderen? Wat zorgt hiervoor?

Introductie

Schets van het onderzoek en doel van dit interview

- Vindt u het goed dat ik het interview opneem?
- Mag ik uw naam vermelden of wilt u liever anoniem blijven?
- Wat is uw functie in dit initiatief?

Kern (triggercondities)

- Hoe is het initiatief ontstaan?
- Wat zijn de drijfveren voor dit initiatief?
- Wat zijn de redenen voor u om deel te nemen/initiatief te nemen?
 - o Persoonlijke redenen
 - o Sociale redenen
 - o Doelgerichte redenen
- Hoe kunt u uw rol omschrijven?
 - o Welke kenmerken moeten initiatiefnemers hebben?
 - o Leiderschap?
- Op wat voor manier is het mogelijk voor andere bewoners om aan te haken?
 - o Op zoek naar extra bewoners? Of afhouden?
- Wat zijn de kenmerken van dit project die ervoor zorgen dat het goed loopt?

Kern (basiscondities en beleidskader)

- Welke dorpskenmerken hebben positieve invloed op het nemen van initiatief?
 - o Sprake van vertrouwen?
 - o Actief verenigingsleven?
 - o Wederkerigheid
- Welke rol heeft de gemeente genomen in dit initiatief?
 - o Werkt deze rol?
 - o Wat heb je nog nodig?

Afsluiting

- Ziet u een positieve toekomst voor burgerinitiatieven in dit dorp?
- Heeft u een idee waarom het hier wel werkt/niet werkt en op andere plekken wel/niet?
 - o Wat moet er veranderen? Wat zorgt hiervoor?
- Zijn er volgens u nog zaken onderbelicht gebleven in dit interview?